Башҡортостан Республикаһы

Салауат муниципаль районы

Муниципаль бюджет дөйөм белем биреү учреждениеһы
Янғантау ауылының урта дөйөм белем биреү мәктәбе

Ҡаралған: ММБ ултырышында етәксеһе______ Р.А.Муллахметова протокол №1 «29» август 2023й.	Килешелгән: Уҡытыу –тәрбиә урынбаҫары__________ З.Ф. Каримова «30» август 2023й.	«Раҫлайым» Мәктәп директоры ________ Ф.Ф. Ғимранов Приказ № 217 «30 » август 2023й.

«ТУҒАН (БАШҠОРТ) ТЕЛЕ» УҠЫУ ПРЕДМЕТЫ БУЙЫНСА
2023-2024 уҡыу йылына

1-се класс өсөн

ЭШ ПРОГРАММАҺЫ

Уҡытыусы: Байдәүләтова Гөлназ Ирек ҡыҙы

Янғантау, 2023

ЙӨКМӘТКЕҺЕ

Аңлатма яҙыу 3
“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметына дөйөм характеристика 4
“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметын өйрәтеү маҡсаты һәм бурыстары 8
“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының уҡыу планындағы урыны 9
“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметы йөкмәткеһенең төп йүнәлештәре 10
“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының йөкмәткеһе:
1-се класта: 11
грамотаға өйрәтеү; 11
телде системалы өйрәтеү курсы 14

Башланғыс кластарҙа телмәр эшмәкәрлеге төрҙәре 16
Башланғыс дөйөм белем биреү кимәлендә “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметы программаһын үҙләштереү буйынса билдәләнгән һөҙөмтәләр: 18
Шәхси һөҙөмтәләр 18
Метапредмет һөҙөмтәләр 20
Предмет һөҙөмтәләре: 22
1-се класс

Тематик планлаштырыу: 23
1-се класс 23

Ҡушымта 34

АҢЛАТМАЛЫ ЯҘЫУ

Уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметын өйрәтеү өсөн төҙөлгән өлгө программа Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартына (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының 2022 йылдың 31 майында раҫланған 286-сы һанлы ҡарары), Төп башланғыс дөйөм белем биреү программаһына (18.03.2022 йыл № 1/22), шулай уҡ “Рәсәй Федерацияһы халыҡтарының туған телдәрен уҡытыу концепцияһы”на (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының Коллегияһында 2019 йылдың 1 октябрендә раҫланған), “Башҡортостан Республикаһында дәүләт телдәрен һәм халыҡтарҙың туған телдәрен уҡытыу концепцияһы”на (Башҡортостан Республикаһы Башлығының 30.12.2020 йылдағы №УГ-613 указы) ярашлы төҙөлгән.

Программа үҙ эсенә аңлатма яҙыуҙы, уҡытыуҙың йөкмәткеһен, программа эстәлеген үҙләштереүҙе билдәләгән һөҙөмтәләрҙе һәм тематик планлаштырыуҙы ала.

Аңлатма яҙыуҙа предметты өйрәтеүҙә торған маҡсаттар һәм бурыстар, телде өйрәнеүгә башланғыс класс уҡыусыларының психологик яҡтан мөмкинлектәрен асыҡлаған характеристика бирелә. Предметтың уҡыу планындағы урыны күрһәтелә, йөкмәткенең эстәлегенә, билдәләнгән һөҙөмтәләрҙе аныҡлауға һәм тематик планлаштырыуға ҡарата аңлатма бирелә.

Предметтың йөкмәткеһендә башланғыс мәктәптә мотлаҡ уҡытылырға тейешле йүнәлештәр алынған.

Һәр класта йөкмәткене үҙләштереү һөҙөмтәһендә уҡыусыларҙың ниндәй универсаль уҡыу күнекмәләренә (танып-белеү - познавательные, аралаша белеү - коммуникативные, хатаны төҙәтә белеү, эште дөрөҫ йүнәлештә көйләү һәләте - регулятивные) эйә булырға тейешлеге бирелә.

Билдәләнгән һөҙөмтәләр үҙ эсенә башланғыс кластарҙа “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметын өйрәнеү аша шәхси, метапредмет һөҙөмтәләрҙе, шулай уҡ һәр класс аҙағында предметты өйрәнеүҙә ирешелгән уңыштарҙы ала.

Тематик планда программа йөкмәткеһе һәр бүлек буйынса бирелә, уҡыу эшмәкәрлегенә характеристика, йөкмәткене үҙләштереүҙә ҡулланылған алымдар, методик ысулдар, уҡытыуҙы ойоштороу төрҙәре күрһәтелә.

“Туған (башҡорт) теле” предметы “Туған тел һәм туған телдә әҙәби уҡыу” белем биреү өлкәһенә инә һәм уҡыу планының мотлаҡ уҡытыла торған өлөшөн тәшкил итә. Предметты өйрәтеү өсөн төҙөлгән был өлгө программа Башҡортостан Республикаһында һәм Рәсәй Федерацияһында дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында башҡорт телен туған тел булараҡ өйрәтеү өсөн тәҡдим ителә.

Уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында “Туған (башҡорт) теле” предметын өйрәтеү ойошманың мөмкинлегенә ҡарап һәм мәғариф тураһындағы хоҡуҡи акттарға ярашлы ата-әсәләрҙең ғаризаһына таянып ойошторола.

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметына дөйөм характеристика

“Туған (башҡорт) теле” предметын өйрәтеүгә тәғәйенләнгән өлгө программа уҡытыу рус телендә ойошторолған дөйөм белем биреү ойошмаларының 1-4 кластарында ҡулланыуҙы күҙаллай.

“Туған (башҡорт) теле” предметын өйрәтеү грамотаға өйрәтеүҙән башлана. Был эш рус телендә грамотаға өйрәтеү менән бергә параллель рәүештә атҡарыла. Ике телдең өндәрен һәм хәрефтәрен сағыштырыу, уларҙың оҡшашлығын һәм айырмаһын айыра белеү аша уҡыусылар уҡырға, яҙырға өйрәнәләр, фонематик яҡтан өндәрҙең яңғырашын ишетеп, уларҙы бер-береһенән айырырға, һүҙ төҙөп мәғәнәһенә тап килтереп һүҙбәйләнеш, һөйләм ҡорорға өйрәнәләр.

Яҙыу уҡырға өйрәтеү процессы менән бергә уҡыу һәм яҙыу эшмәкәрлектәрен бер-береһе менән тап килтереү (координация) принципы аша үткәрелә.

Башланғыс класта уҡыусыларҙың туған телдә артабан белем алыуына нигеҙ һалына, функциялы грамоталылыҡ формалаша.

Грамотаға өйрәтеү башында уҡыусыларҙы тел тураһындағы мәғлүмәттәр һәм әҙәби телдә аралашыу күнекмәләренә өйрәтеү маҡсаттары менән таныштырыу тора. Был этаптың йөкмәткеһе балаларҙа уҡыу эшмәкәрлегенә ҡарата теләк, ынтылыш һәм уҡыу процесының үҙенә ҡарата ҡыҙыҡһыныу уятыуҙы күҙаллай. Беренсе сиратта һәр баланың телде аңлап ҡабул итеүен, бигетәк тә тыңлау һәм һөйләү эшмәкәрлегенең үҫешен билдәләүгә иғтибар бирелә. Уның менән бер рәттән баланы уҡыу эшмәкәрлегенә йәлеп итеү, мәктәп ҡағиҙәләренә күнектереү тора.

Башҡорт теле донъяһына балаларҙы йәлеп итеү - һүҙ менән таныштырыуҙан башлана. Һүҙҙең мәғәнәһен төшөндөрөү, төрлө аралашыу осраҡтарында уның ҡулланылған функцияһын тойомларға өйрәтеү, һөйләшеү барышында мәғәнәһенең үҙгәрешен аңларға күнектереү, фонетик һәм грамматик яҡтан формаларын дөрөҫ ҡабул итә белеү - рус теленә нигеҙләнеп ойоштоpола.

Уҡыусыларҙың тәүбашлап һөйләм тураһындағы төшөнсәләре формалаша, фонематик ишетеү һәләте һәм башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәрен дөрөҫ әйтә белеүе, төрлө һүҙҙәрҙә өндәрҙең килеү тәртибен билдәләүе үҫешә.

Улар схема-моделдәр ҡулланып, һүҙгә өн анализы эшләй башлайҙар, һүҙҙәрҙе ижектәргә бүлергә, моделдә бирелгән схема буйынса һүҙҙе “уҡырға” өйрәнәләр.

Әҙерлек осоронда һуҙынҡылар (ҡалын һәм нәҙек)һәм тартынҡылар (һаңғырау һәм яңғырау) тураһында төшөнсәләр формалаша, башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәре һәм уларҙы билдәһе булған хәрефтәр өйрәнелә.

Яҙыу дәрестәрендә балалар дәфтәрҙе партаға дөрөҫ һалыу, ручканы ҡулда тейешле рәүештә тотоу, партала дөрөҫ ултырыу ҡағиҙәләрен үҙләштерәләр. Тәүҙә хәрефтәрҙең өлөштәрен, элементтарын, аҙаҡ – үҙҙәрен яҙырға өйрәнәләр.

Артабан тартынҡы һәм һуҙынҡы өндәрҙе, уларҙың хәрефтәрен яҙырға өйрәнәләр; ике өндө аңлатҡан һуҙынҡылар, өн аңлатмаған хәрефтәр менән танышалар. Был осорҙоң төп маҡсаты булып уҡырға өйрәнеү тора. Балалар ике төрлө уҡыуҙы үҙләштерәләр: орфографик уҡыу (нисек яҙылған, шулай), орфографик уҡыу (нисек әйтелә, шулай уҡыйым); был осорҙа ижек таблицалары менән эшләйҙәр, ижектәрҙе бер-береһенә ҡушып уҡыу, яҙыу ысулдарына өйрәнәләр; бөтә хәрефтәрҙе лә бер-береһенә төрлөсә ҡушып яҙыу алымдарына эйә булып, һүҙҙәрҙе, һөйләмдәрҙе, кәләкәй генә текстарҙы яҙа башлайҙар.

Грамотаға өйрәтеүҙең һуңғы ҡабатлау һәм дөйөмләштереү этабында әкренләп һүҙҙәрҙе тулыһынса уҡыуға күсеү, эстән уҡыу алымын үҙләштереү формалаша. Һүҙҙәрҙе, һөйләмдәрҙе, тексты аңлап, дөрөҫ һәм етеҙ уҡыу камиллаша һәм үҫешә.

Балалар уйын формаһында ойошторолған төрлө диалогтарҙы уҡыу аша телмәр этикеты менән танышалар (телдән рәхмәт әйтеү, һаулыҡ һорашыу, хушлашыу һ.б.)

Өндәрҙең әйтелешен үҙләштереү, һүҙ байлығын арттырыу һәм грамматик төшөнсәләрҙе үҙләштереү класта, өйҙә үҙ-ара һөйләшеү барышында формалаша, баланың аң-белем кимәлен үҫтереүгә ярҙам итә.

Был осорҙа уҡыусылар әҙәби әҫәрҙәр уҡый башлайҙар, әлифба байрамына бағышланған проект эштәре башҡарып, үҙҙәре өйрәнгән уҡыу һәм яҙыу күнекмәләренә баһа бирергә өйрәнәләр.

Грамотаға өйрәнеү осоро тамамланғас, “Туған (башҡорт) теле” һәм “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметтары айырым уҡытыла башлай һәм уҡыусыларҙы башҡорт теленә системалы рәүештә өйрәтеү башлана. Уның йөкмәткеһе башҡорт теле ғилеменең төп бүлектәренә ҡараған төшөнсәләр системаһын үҙ эсенә ала һәм телмәр берәмектәрен, уларҙың аңлатҡан мәғәнәләрен һәм үтәгән функцияларын коммуникатив компетенциялар формалаштырыу маҡсатында өйрәтеүҙе ала.

Башҡорт телен өйрәнгәндә һүҙлекте үҙләштереү иң мөһим урынды ала. Һүҙ, уның мәғәнәһе, әйтелеше, яҙылышы өҫтөндәге эш уҡыусылар менән системалы рәүештә алып барыла. Балаларҙы хәбәр, һорау, өндәү һөйләмдәр төҙөргә, бирелгән өлгө буйынса, һуңынан үҙ-аллы диалогтар, монологтар ҡорорға; уҡылған әҫәр, ҡаралған видеофильм, күҙәтелгән тәбиғәт күренеше тураһында, йә һүрәт буйынса төркөмдәрҙә, йәки үҙ-аллы текстар төҙөргә өйрәтеү системалы рәүештә алып барыла.

Программала уҡыусылар үҙ-ара иркен аралаша алһын өсөн һәр класс өсөн актив үҙләштерелә торған һүҙҙәр исемлеге бирелә. Башланғыс класс уҡыусыларының башҡорт теленән һүҙ байлығы 3000 тирәһе һүҙҙе тәшкил итә. Шуның эсенән 600 һүҙ беренсе класта әүҙем үҙләштерелә, 700 һүҙ – икенсе класта, 800 һүҙ – өсөнсө класта, 850 – дүртенсе класта өйрәнелә. Үҙ теләге буйынса уҡытыусы һәр класта өҫтәлмә рәүештә 50-70 һүҙ өйрәтеүҙе планлаштыра ала.

Һүҙлекте байытыу барышында уҡыусылар һүҙҙәрҙең аңлатҡан мәғәнәһенә, уларҙың бер йәки бер нисә мәғәнәне, йә ҡапма-ҡаршы мәғәнәне аңлата алыуына төшөнәләр. Үҙгәртеүсе һәм яһаусы ялғауҙар ярҙамында яңы һүҙҙәр яһалыуын үҙләштерәләр.

Башланғыс класс уҡыусылары һүҙҙең фонетик һәм морфологик составы, төп һүҙ төркөмдәре һәм уларҙың грамматик категориялары, һөйләмдәге синтаксик роле тураһындағы мәғлүмәттәр менән танышалар.

Аралашыу маҡсатына, шарттарына һәм үҙенсәлектәренә ҡарап, тел сараларын ҡуллана белергә өйрәтеү өсөн башҡорт теле стилистикаһының төрлөлөгө тураһында мәғлүмәттәр бирелә. Һөйләү телмәренә хикәйәләү, әңгәмәләшеү, бәхәсләшеү, һүрәтләү инә. Рәсми стилдә белдереү, саҡырыу ҡағыҙы, резюме һ.б. яҙыла. Публицистик әҫәрҙәр исемлегенә сығыш яһау, мәҡәлә яҙыу, интервью биреү, фәнни стилдә - аннотация, баһалама, доклад, һ.б. инә.

Орфография һәм пунктуация ҡағиҙәләрен үҙләштереү телдең төп берәмектәре булған һүҙҙе һәм һөйләмде өйрәтеү менән бер рәттән алып барыла. Шул уҡ ваҡытта программала уҡыусыларҙы, терминдарҙы әйтмәйенсә, фонетика һәм морфология бүлектәренең йөкмәткеһе менән таныштырыу ҡарала.

Программала текст өҫтөндә эшкә айырыуса урын бүленә. Текста һөйләмдәрҙең бер-береһе менән бәйле килеүе, тексың төҙөлөү үҙенсәлектәре, уның төрҙәре тураһындағы төшөнсәләрҙең уҡыусылар аңында формалаштырыу, уға бәйле практик күнекмәләрҙе үтәй белеүҙәренә ирештереү маҡсаты ҡуйыла.

Уҡыусыларҙы һәр бер уҡыу эшмәкәрлеге нигеҙендә башҡорт теленә комплекслы өйрәтеү башҡорт һәм рус яҙыусылары, шағирҙары әҫәрҙәре, башҡорт халҡының ауыҙ-тел ижады нигеҙендә ҡорола.

Төп маҡсат булып балаларҙа башҡортса үҙ-ара аралаша белеү күнекмәләрен формалаштырыу һәм үҫтереү тора. Шуның өсөн уҡығанда, яҙғанда, грамматик ҡағиҙәләрҙе өйрәнгәндә, һөйләмдәр, бәйләнешле текстар төҙөү буйынса күнегеүҙәр башҡарғанда уҡыусылар һөйләү телмәре аша аралашып эш итергә тейештәр: һорауҙар биреү, уларға яуап ҡайтарыу; үҙе, яҡындары, класташтары, дуҫтары тураһында һөйләү, диалогтар, монологтар ҡороу, текст буйынса төрлө күнегеүҙәр башҡарыу һ.б.

Программала эҙмә-эҙлекле *мәғлүмәт* менән эш итә белеүҙең ябай ғына булған төүге күнекмәләрен формалаштырыу ҡаралған. Башҡорт телен үҙләштереү

барышында уҡыусыларҙа *мәғлүмәти мәҙәниәткә* нигеҙ һалына: улар яҙырға, уҡырға, дәреслек менән һөҙөмтәле эшләргә, *лингвистик* һүҙлектәрҙе, белешмә материалдарҙы ҡуллана белергә күнегә. Уҡыусыларҙың төрлө форматта бирелгән мәғлүмәт сығанаҡтары менән эшләй белеүе ҡарала (текст, һүрәт, таблица, схема, һүҙҙең моделе, хәтерҙә ҡалдырыу өсөн төҙөлгән инструкция). Улар анализларға, сағыштырып баһаларға, бирелгән мәғлүмәтте үҙгәртеп, икенсе йөкмәтке биреп, эш итергә өйрәнәләр. Шулай уҡ яңы мәғлүмәт төрҙәрен үҙҙәре барлыҡҡа килтереү һәләтенә эйә була башлайҙар: белдереү, хат яҙыу, баһалама биреү, ҡотлау открыткаһы әҙерләү, кескәй күләмле инша яҙыу, ижади эш йыйылмаһы төҙөү, класс стенгазетаһын әҙерләү һәм башҡалар.

Уҡыусыларҙың аң-белемде әүҙем үҙләштереүенә *проект эшмәкәрлекте* ойоштороу ҡарала. Был эш төрө балаларҙың дәрестә өйрәнгән белемдәрен нығытырға, киңәйтергә мөмкинлек бирә, уларға ижади яҡтан үҫеү шарттарын тыуҙыра, балаға үҙ-үҙенә ыңғай баһа бирә белергә өйрәтә. Шулай уҡ ололар һәм тиҫтерҙәре менән дөйөм эшләй белеү күнекмәләрен формалаштыра, кәрәкле мәғлүмәтте бергәләп эҙләргә, системаға һалырға һәм тейешенсә ҡулланырға күнектерә.

Программала грамматик һәм орфографик материалдар *концентризм принцибы буйынса* бирелә, йәғни бер үк тема кластан класҡа ҡабатланып, тәрәнәйтеп, киңәйтеп өйрәтелә.

Өлгө программа уҡытыусыларға заман талаптарына тура килгән һәм яңы алымдарға ҡоролған эш программаһын төҙөгәндә методик яҡтан ярҙам күрһәтеү маҡсатында төҙөлгән:

- “Туған (башҡорт) теле” предметын уҡытыу барышында Федераль дәүләт башланғыс белем биреү стандартында (31.05.2022й.) ҡуйылған талаптарға ярашлы уҡытыу процесында балаларҙа шәхси, метапредмет һәм предмет һөҙөмтәләрҙең формалаштырыу мөмкинлеген бирә;

- Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартына (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының 2022 йылдың 31 майында раҫланған 286-сы һанлы ҡарары), Төп башланғыс дөйөм белем биреү программаһына (18.03.2022 йыл № 1/22), Өлгө тәрбиә программаһына (дөйөм белем биреү буйынса Федераль уҡытыу-методик берләшмә тарафынан 2.06.2020 йылда раҫланған, протокол № 2/20), шулай уҡ “Рәсәй Федерацияһы халыҡтарының туған телдәрен уҡытыу концепцияһы”на (Рәсәй Федерацияһы Мәғариф министрлығының Коллегияһында 2019 йылдың 1 октябрендә раҫланған), “Башҡортостан Республикаһында дәүләт телдәрен һәм халыҡтарҙың туған телдәрен уҡытыу концепцияһы”на (Башҡортостан Республикаһы Башлығының 30.12.2020 йылдағы №УГ-613 указы) ярашлы “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының йөкмәткеһен

һәм планлаштырылған һөҙөмтәләрен һәр бер уҡыу йылына дөрөҫ билдәләргә ярҙам итә.

- һәр бүлекте йәки теманы уҡытыу өсөн тәҡдим ителгән яҡынса сәғәттәр һанына һәм төп эшмәкәрлек төрҙәренә таянып, класс уҡыусыларының үҙенсәлектәрен иҫәпкә алып, уҡытыусы календарь-тематик план төҙөй ала.

Өлгө программа Төп белем биреү программаһында мотлаҡ уҡытыла торған "Туған тел һәм туған телдә әҙәби уҡыу" белем биреү өлкәһенең йөкмәткеһен тулыһында үҙләштереү маҡсатын үтәргә ярҙам итә.

"Туған (башҡорт) теле" уҡыу предметын өйрәтеү маҡсаты һәм бурыстары

Рус телендә белем алған башланғыс класс уҡыусыларын үҙ туған теленә өйрәтеү **маҡсаты** булып уҡыусыларҙың йәш мөмкинлектәрен һәм үҙ ихтыяждарын ҡәнәғәтләндереү өсөн башҡортса телдән һәм яҙма рәүештә тирә-йүндә башҡалар менән уңышлы аралаша белеү күнекмәләренә өйрәтеү һәм функциональ яҡтан грамоталы шәхес булыуҙы формалаштырыу тора.

Башҡорт телен өйрәтеү **бурыстары:**

- башҡорт телен төрлө яҡлап өйрәнеү аша (фонетика, орфография, лексика, грамматика) уҡыусыларҙы дөйөм лингвистик йәһәттән үҫтереү;

- туған тел йәшәйештә башҡалар менән мәҙәни һәм социаль юҫыҡта, шулай уҡ үҙ-ара тейешле мөнәсәбәттәр ҡороусы сара икәнлеген төшөндөрөү;

- илде, тыуған яҡты, халыҡты ярата белеү хистәрен, баланың үҙен Башҡортостандың, Рәсәйҙең вәкиле, гражданины булараҡ ҡабул итеүҙе формалаштырыу;

- "Туған (башҡорт) теле предметын өйрәнеүгә һәм уның аша аң- белем алыуға ыңғай һәм тотороҡло ынтылыш формалаштырыу.

Был маҡсаттар башҡорт теленә өйрәтеү барышында уҡыу эшмәкәрлегенең бөтә төрҙәрен дә практик яҡтан тормошҡа ашырыуға бәйле булып, иң беренсе сиратта *коммуникатив принципҡа* таяныуҙы күҙаллай. Балаларҙы башҡортса һөйләшергә өйрәтеү һәм тел ғилемен үҙләштереү бер юҫыҡта үҙ-ара бәйләнеп, үрелеп, бер-береһен тулыландырып алып барыла.

Телгә өйрәтеүҙең практик йүнәлеше компетентлылыҡ үҫтереү нигеҙҙәренә таянып эш итеүҙе беренсе урынға ҡуйып, башланғыс класс уҡыусыларында коммуникатив (аралаша белеү), тел нормаларын ябай ғына кимәлдә үҙләштереү (тел нормаларын һәм лингвистик белемдәр), тел аша мәҙәниле булыу (тарихты, мәҙәниәтте, ғөрөф-ғәҙәттәрҙе, әхлаҡи нормаларҙы, йәшәү үҙенсәлектәрен өйрәнеү) компетенцияларын формалаштырыуҙы билдәләй.

Коммуникатив компетенция булып башланғыс класс уҡыусыларының программа кимәлендә башҡорт телендә һөйләшә, аралаша белеүе, *телмәр*

компетенцияһы булып – уҡыусының башҡорт теле системаһын практик яҡтан үҙләштереүе, *лингвистик компетенция* булып тел ғилеме тураһындағы фәнни белемдәргә эйә булыуы, *мәҙәни компетенция* булып тел аша башҡорт халҡының мәҙәниәтен өйрәнеүе тора.

Рус телендә уҡытыу ойошторолған уҡыу ойошмаларында 1-4 класс уҡыусыларын бер-береһе менән тығыҙ бәйләнештә торған уҡыу эшмәкәрлеге төрҙәре (тыңлау, һөйләү, уҡыу, яҙыу) аша программа материалдарын үҙләштерергә һәм башҡортса аралашырға өйрәтеүҙе күҙаллай. Шул уҡ ваҡытта телгә өйрәтеү баланың лингвистик компетенцияға эйә булып, тел сараларын ҡулланыуҙа отҡорлоҡ, зирәклек күрһәтеүенә лә нығ бәйле булып тора.

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының уҡыу планындағы урыны

Башланғыс класта балаларҙың рус теле менән берлектә башҡорт телен өйрәнеүе уларға лингвистик белем биреүҙең һәм башҡортса телмәр үҫтереүҙең тәү башы булып, киләсәктә телде тәрәнерәк өйрәнеүгә нигеҙ һала.

“Туған (башҡорт) теле” предметының йөкмәткеһе стандартта һәм Башланғыс дөйөм белем биреү өлгө программаһында ҡаралған талаптарға яуап бирә. Уҡыу планы буйынса дөйөм сәғәттәр һаны 258 (88 сәғәт 1-се класта, шул иҫәптән 66 сәғәт грамотаға өйрәтеү, 22 сәғәт телде системалы өйрәтеү өсөн, 68 – әр сәғәт 2 –се һәм 3 – сө кластарҙа, 34 сәғәт -4 класта).

Беренсе класта грамотаға өйрәтеүҙән һуң “Туған (башҡорт) телендә әҙәби уҡыу” предметын айырым уҡытыу башлана.

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметы йөкмәткеһенең төп йүнәлештәре

“Туған (башҡорт) теле” предметының материалдарын системалы, эҙмә-эҙлекле өйрәтеү түбәндәге йүнәлештәрҙе үҙ эсенә ала:

- лингвистик белем нигеҙҙәре: фонетика һәм орфоэпия, һүҙъяһалыш (морфемика), лексика, грамматика (морфология һәм синтаксис);
- графика, орфография һәм пунктуация;
- бәйләнешле телмәр үҫтереү.

Лингвистик материал уҡыусыларҙа башҡорт теле системаһы тураһында тәүге төшөнсәләрҙе формалаштыра, әҙәби тел нормаларын практик яҡтан үҙләштереүгә ярҙам итә.

Тел тураһында үҙләштерелгән белем аша уҡыусыларҙа орфографик һәм пунктуацион грамоталылыҡ формалаша. Балалар тел сараларын аңлы рәүештә ҡулланырға өйрәнәләр. Ошо нигеҙҙә уларҙа тел һәм телмәр үҙенсәлектәрен тойомлай, һиҙемләй белеү һәләте үҫешә, тимәк, уҡыусыларҙың телмәр мәҙәниәте һәм дөйөм аң-белем кимәле артабан үҫеш ала. Бындай ҡараш Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандарты ҡуйған талаптарға тап килеп, башланғыс класс уҡыусыларын төрлө уҡыу эшмәкәрлеген үҙ-аллы башҡарырға, белемдәрен практик рәүештә көндәлек йәшәйештә ҡуллана белергә өйрәтә.

Алда күрһәтелгәнсә, предметтың йөкмәткеһе концентризм принцибына таянып ҡоролған, йәғни бер үк бүлектәр һәм темалар кластан класҡа ҡабатланып килә. Материалдарҙы тулыландырып, киңәйтеп, тәрәнәйтеп, алдан өйрәнелгән белемдәргә таянып үҙләштереү ҡарала. Программаның былай төҙөлөшө балаларға телде өйрәнеүҙә, башҡортса яҙырға, уҡырға һәм аңлы рәүештә аралашыу-һөйләшеү процесына уңай шарттар тыуҙыра.

Лексик темалар түбәндәге блоктарҙа күрһәтелә:

1 блок. Мин башҡорт телен өйрәнәм.

2 блок. Танышыу.

3 блок. Минең мәктәбем.

4 блок. Минең республикам.

5 блок. Мин һәм минең ғаиләм.

6 блок. Мин һәм минең дуҫтарым.

7 блок. Мине уратып алған донъя.

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының йөкмәткеһе:

1 класс

(88 сәғәт), шул иҫәптән грамотаға өйрәтеүгә 66 сәғәт, предметты системалы рәүештә өйрәтеүгә – 22 сәғәт бүленә.

Программала “Туған (башҡорт) теле” предметының йөкмәткеһе уҡыусыларға башланғыс дөйөм белем биреү этаптарына бәйле ҡарала. Уҡыусылар тәү башлап уҡыу эшмәкәрлеге төрҙәрен үҙләштерәләр: тыңларға, һөйләргә, уҡырға, яҙырға өйрәнәләр. Башланғыс белем алыу рус телендә ойошторолғанлыҡтан, беренсе класс уҡыусылары башҡорт телен өйрәнеүҙе түбәндәге этаптар аша һәм рус теле менән бер юҫыҡта өйрәнәләр.

Грамотаға өйрәтеү

Башҡорт телен өйрәтеү рус телендәге кеүек үк үҙ эсенә ала:

1. Грамотаға өйрәтеү һәм телмәр үҫтереү. Телдән әҙерлек осоро.
2. Әлифба осоро. Грамотаға өйрәтеү, уҡыу, яҙыу, телмәр үҫтереү.
3. Әлифба аҙағы осоро. Һөйләү һәм яҙма телмәрҙе комплекслы үҫтереү.

Программала грамотаға өйрәтеүҙең телдән әҙерлек осоронда беренсе класс уҡыусыларын түбәндәгеләргә өйрәтеү һалынған:

- башҡорт телендә яңғыраған телмәрҙе тыңлап аңлай, мәғәнәһенә төшөнә белеү күнекмәләрен формалаштырыу;
- башҡорт телендә әйтелгән телмәр ағышынан һүҙҙе, ижекте, өндө, өндәр ҡушылмаһын, бигерәк тә башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәрен айыра, таный, әйтә белергә өйрәтеү;
- телдән әйтелгән, йәки уҡылған тексттың аңлатҡан мәғәнәһенә төшөнөү.

Программаның беренсе класс өсөн тәғәйенләнгән йөкмәткеһе мәктәпкә килгән балаларҙың телмәр үҫеше кимәленең төрлө булыуын иҫәпкә алып билдәләнә. Шунлыҡтан грамотаға өйрәтеү этабында алдан үткәрелә торған телдән әҙерлек осоронда, беренсенән, лексик һәм грамматик материалдарҙы күберәк ҡабатлатыу һәм нығытыу планлаштырыла. Икенсе яҡтан, ошо рәүешле балаларҙың белем кимәлен тигеҙләп, уларҙы грамотаға өйрәтеүгә әҙерлек эше алып барыла: һөйләшеү телмәрен үҫтереү; өндәрҙең дөрөҫ әйтелешен нығытыу; аралашыу өсөн кәрәкле һүҙҙәрҙе өйрәнеп, һүҙлекте байытыу; йыш ҡулланыла торған телмәр өлгөләрен, һөйләм ҡалыптарын үҙләштертеү; һөйләмдәр төҙөргә, уларҙы кәрәкле интонация менән бирә белергә өйрәтеү.

Һөйләмдәге һүҙҙәр, грамматик конструкциялар һөйләү эшмәкәрлеге аша үҙләштереләләр (күргәҙмә материал буйынса әңгәмә, дәрес ваҡытында йәки дәрестән тыш үткәрелгән телмәр уйындары, кескәй күләмле шиғырҙар ятлап һөйләү, һүрәттәр буйынса хикәйә төҙөү, күргән хәл-ваҡиғалар тураһында һөйләшеү, диалог һәм монолог төҙөү һ.б.)

Беренсе класта рус мәктәптәрендә уҡыған уҡыусыларға башҡорт телен өйрәтеү өсөн әлифбаға тиклемге телдән әҙерлек осорона 20 сәғәт, хәреф өйрәнеү осорона 26 сәғәт, әлифбанан һуңғы осорға 20 сәғәт бүленә. Башҡорт өндәрен һәм хәрефтәрен өйрәтеүгә айырым дәреслек төҙөлмәй. Бөтә материал беренсе класс өсөн “Туған (башҡорт) теле” дәреслегендә бирелә.

Әлифбанан һуңғы осорҙа күбеһенсә телмәр үҫтереү, дөрөҫ уҡырға, яҙырға өйрәнеү күнекмәләренә иғтибар бирелә. Өндәрҙе, һүҙҙәрҙе, ябай ғына һөйләмдәрҙе өйрәнеү барышында уҡыусылар уҡыу эшмәкәрлеге төрҙәрен (һөйләү, тыңлау, уҡыу, яҙыу) үҙләштерәләр. Был осор ҙа балаларҙың аралашыу, аң-белемгә эйә белеү күнекмәләрен өйрәнеүенә бәйле алып барыла.

Һөйләү һәм яҙма телмәр уҡыусыларҙа түбәндәге күнекмәләрҙең формалашыуын тәьмин итә:

- башҡорт өндәрен, өндәр ҡушылмаһын һәм ижектәрҙе ишетеп аңлап, уларҙы дөрөҫ әйтеүҙе;

- ябай ғына таныш темаларға бәйле диалог ҡороуҙы;

- аңлау өсөн еңел булған бәләкәй генә тексты дөрөҫ уҡыуҙы;

- өйрәнеү һәм тикшереү маҡсатында үткәрелгән яҙма эштәрҙе өйрәнелгән орфограммаларҙы һаҡлап, хәрефтәр яҙылышын дөрөҫ башҡарып яҙырға өйрәтеү.

Телмәр үҫтереү

Сюжетлы һүрәттәр, һүҙле уйындар, дәрестә өйрәнелгән һәм күҙәтеү материалдары аша рус телендә өйрәнелгән материалдарға таянып, кескәй генә хикәйә төҙөү.

Тексты тыңлағанда йәки үҙ-аллы уҡығанда унын мәғәнәһенә төшөнөү.

Һүҙ һәм һөйләм

Һүҙҙе һәм һөйләмде бер-береһенән айыра белеү. Һөйләмдә һүҙҙәрҙе айырыу, уларҙың теҙелеп килеү тәртибен үҙгәртеү.

Һүҙҙе өйрәнеү һәм тикшереү мөмкинлеген аңлау. Һүҙҙең мәғәнә аңлатыуын төҫмөрләү, төшөнөү.

Фонетика

Телмәр өндәре. Һуҙынҡы өндәр ([о], [ы], [э], [ө], [ү], [ә]) һәм тартынҡы өндәр ([ҡ], [ғ], [һ], [ҙ], [ҫ], [ң]) һәм уларҙы билдәләүсе хәрефтәр тураһында тәүге төшөнсәләр.

Һүҙҙең өндәре һәм уларҙың мәғәнәһе. Һүҙҙә өндәрҙең теҙелеп килеүен һәм иҫәбен билдәләү. Бер йәки бер нисә өн буйынса бер-береһенән айырылып торған һүҙҙәрҙе сағыштырыу. Һүҙгә өн анализы эшләү. Өн моделдәре менән эшләү: өн моделе буйынса һүҙ төҙөү, һүҙҙең өндәре буйынса модель ҡороу.

Һуҙынҡыларҙы һәм тартынҡыларҙы айырыу. Йомшаҡ һуҙынҡыларҙы ҡалын һуҙынҡыларҙан, ҡаты тартынҡыларҙы нәҙек тартынҡыларҙан, яңғырау тартынҡыларҙы һаңғырау тартынҡыларҙан айырыу.

Баҫымды билдәләү.

Ижек. Һүҙҙә ижектәрҙең иҫәбе. Баҫымлы ижек.

Графика

Өндө хәрефтән айырыу: хәреф өндөң билдәһе. Башҡорт графикаһының ижек принцибына таяныуы. Е, ё, ю, я хәрефтәренең функцияһы. Ике өндө [в] и [w] аңлатҡан **В**в хәрефе.

Башҡорт алфавитында хәрефтәр тәртибе. *ҫ* и *ң* хәрефтәренең баш хәрефтәре юҡлығы, сөнки был хәрефтәрҙән башланған һүҙҙәр юҡ.

Уҡыу

Ижекләп уҡыу (һуҙынҡы өнгә таянып). Ижектәрҙе һуҙып уҡыу. Ижек таблицалары һәм бергә ҡушылған ижектәр формаһын уҡыу. Һүҙҙәрҙе ижектәргә бүлмәй, бөтөн килеш балаға хас тиҙлектә уҡыу. Тыныш билдәләренә иғтибар итеп, тауышты үҙгәртеп, интонация һәм пауза һаҡлап уҡыу. Һүҙҙәрҙе, һүҙбәйләнештәрҙе, һөйләмдәрҙе аңлап уҡыу. Кескәй күләмле шиғырҙы, тексты тасуири уҡыу.

Орфоэпик уҡыу (һүҙҙәрҙе тулыһынса ижектәргә бүлмәй уҡыу). Орфографик уҡыу (һәр өндө асыҡ итеп әйтеп уҡыу) - күсереп яҙғанда йәки уҡытыусы әйтеп яҙҙыртҡанда үҙ-үҙеңде тикшерергә күнегеү.

Яҙыу

Дәфтәр битендә һәм класс таҡтаһында дөрөҫ йүнәлеш һаҡлап яҙыу. Яҙыу ваҡытында гигиеник талаптар.

Баш һәм бәләкәй хәрефтәр һыҙмаһы, уларҙы дөрөҫ яҙыу. Әйтелешендә һәм яҙылышында айырмаһы булмаған һүҙҙәрҙе, һөйләмдәрҙе тыңлап ишетеү аша яҙыу. Дөрөҫ күсереп яҙыу алымдары һәм тәртибе.

Хәрефте аңлатмаған график саралар: һүҙҙәр араһында буш урын ҡалдырыу, һүҙҙәрҙе юлдан-юлға күсереү билдәһе.

Орфография һәм пунктуация

Дөрөҫ яҙыу ҡағиҙәләрен ҡулланыу: һүҙҙәрҙе бер-береһенән айырып яҙыу, яңғыҙлыҡ исемдәрҙе, һөйләм башында һүҙҙе ҙур хәрефтән яҙыу, һүҙҙәрҙе юлдан-юлға күсергәндә һыҙыҡса ҡуйыу, һөйләм аҙағында тыныш билдәләре.

Тематик блоктар.

«Мин башҡорт телен өйрәнәм». «Туған (башҡорт) теле» дәреслеге менән таныштырыу. Донъяла төрлө илдәр барлығын, ундағы халыҡтарҙың төрлө телдәрҙә аралашыуы тураһында һөйләү. Китаптар уҡырға һәм яҙырға өйрәтәләр. Был китаптан беҙ башҡорт телен өйрәнербеҙ, бер-беребеҙ менән һөйләшергә, башҡортса хат һәм ҡотлауҙар яҙырға өйрәнербеҙ. Башҡорт телендә беҙҙең олатайҙар, өләсәйҙәр, атайҙар әсәйҙәр һөйләшә. Шуға беҙ ҙә башҡорт телен өйрәнеп, улар һымаҡ башҡортса һөйләргә, йырларға, китап уҡырға, спектакль ҡарарға тейешбеҙ.

«Танышыу». Исем, фамилия һәм атайҙың исеме тураһында һөйләшеү. Башҡортса бер–береңде тәбрикләү, һаулыҡ һорашыу, танышыу, хушлашыу. Телефондан аралашыу. Уйын һәм уйынсыҡтар аша өйрәнелгән типик фразаларҙы нығытыу.

«Минең мәктәбем». Мәктәп. Класс. Уҡыу кәрәк-яраҡтары. Уҡытысы һәм уҡыусылар. Класта дежур булыу. Тәнәфес. Физзарядка. Тиҙәйткестәр ятлайбыҙ. Уйындар уйнайбыҙ.

«Мин һәм минең ғаиләм». Беҙҙең ғаилә. Ғаиләлә беҙ нисәү? Ата-әсәйҙәр шөғөлө. Ололарға өй эштәрендә ярҙамлашыу. Ашау: иртәнге аш, төшкө аш, киске аш. Ваҡыт: көн һәм төн. Сәғәт һәм минуттар. Аҙна көндәре. Беҙҙең байрамдар: минең тыуған көн.

«Мин һәм минең дуҫтарым». Кейем магазинында. Аҙыҡ магазинында. Аҙыҡ-түлек һатып алыу. Минең бесәйем. Минең этем (көсөгөм). Мин яратҡан сәскә. Баҡсала гөлләмә йыям. Дуҫыма бүләк. Беҙҙең

«Минең республикам». Нимә ул Тыуған ил? Беҙ ҡайҙа йәшәйбеҙ? Беҙҙең ҡала нисек атала? Һинең ауылың нисек атала? Өләсәйгә ҡунаҡҡа. Башҡорт ризыҡтары: бишбармаҡ, бәлеш, ҡыҫтыбай, ҡоймаҡ, сәк-сәк. Картуф ҡаҙабыҙ. Беҙҙең байрамдар: Яңы йыл шыршыһына әҙерләнәбеҙ.

Мине уратып алған донъя». Беҙҙең баҡса: түтәлдәрҙә нимә үҫә? Емеш-еләктең ҙур урожайы. Йәшелсәләрҙе йыябыҙ.

Тыуған тәбиғәт: урманда ниндәй ағастар үҫә? Беҙҙең яҡтың ҡыр хайуандары: ҡуян, төлкө, бүре, айыу, мышы. Өй хайуандары: һыйыр, һарыҡ, ат, эт, бесәй. Йорт ҡоштары: тауыҡ, әтәс, ҡаҙ, өйрәк, күркә. Беҙ уларҙы нисек тәрбиәләйбеҙ?

Телде системалы өйрәтеү курсы

Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт.

Тел кешеләрҙең төп аралашыу ҡоралы. Һөйләшеүҙең маҡсаты һәм аралашыу осраҡтары.

Фонетика

Телмәр өндәре. Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәр, уларҙың айырмаһы. Һүҙҙә баҫым. Нәҙек һуҙынҡылар *(и, ә, ү, э(е), ө*), ҡалын һуҙынҡылар ***(а, у, о, ы).***

Йомшаҡ һәм ҡаты тартынҡылар, уларҙың айырмаһы. Яңғырау һәм һаңғырау тартынҡылар, уларҙың айырмаһы. Тартынҡы өн [**й'**]. [**ж**], [**ш**], [**ч'**], [**щ'**] хәрефтәре.

Ижек, һүҙҙә ижектәр һаны. Һүҙҙе ижектәргә бүлеү. Баҫымлы ижек.

Графика

Өн һәм хәреф**.** Уларҙың айырмаһы. Яҙыуҙа тартынҡыларҙың ҡалынлығын **а, о, у, ы** хәрефтәре менән билдәләү. Яҙыуҙа тартынҡыларҙың йомшаҡлығын **е, ё, ю, я, и, э** хәрефтәре менән билдәләү. Айырыу билдәләре **ь** һәм **ъ**.

Ю, я, ё хәрефтәре һүҙ башында рус телендәге кеүек үк яҙылалар: *юрган, япраҡ, ёлка.* ***Е*** хәрефе ике функция үтәй:һүҙ башында ***йэ*** булып ишетелә, ләкин ***е*** хәрефе яҙыла. Һүҙ уртаһында һәм аҙағында ***э*** өнө ишетелһә лә, ***е*** яҙыла: *ер* [йэр], *етмеш* [йэтмэш].

В хәрефе ике өндө аңлата: рус теленән ингән һүҙҙәрҙә **[в]:** ***вагон, ваза,*** башҡорт һүҙҙәрендә **[w]: ваҡыт [wаҡыт]**. Әммә яҙыуҙа һәр саҡ ***Вв*** хәрефе менән билдәләнә.

Башҡорт телендә *[ҫ, ҙ]* өндәренең баш хәрефтәр юҡ.

Хәрефте аңлатмаған график саралар: һүҙҙәр араһында буш урын ҡалдырыу, һүҙҙәрҙе юлдан-юлға күсереү билдәһе.

Башҡорт алфавиты: хәрефтәрҙең килеү тәртибе һәм дөрөҫ әйтелеше. Алфавит буйынса һүҙҙәрҙе теҙеү.

Орфоэпия

Башҡорт теленең әйтелеш нормаларына ярашлы һүҙҙәрҙә өндәрҙе, өндәр теҙмәһен дөрөҫ әйтеү.

Лексика

Һүҙ - телмәр берәмеге (таныштырыу).

Һүҙҙең предметтың атамаһын, билдәһен, эш-хәрәкәтен аңлатыуы (таныштырыу). Һүҙҙәрҙең яңғырауын ишетеп, мәғәнәһен аңлау маҡсатында уларҙы рус теленән башҡортсаға тәржемә итеү. Дәреслектә бирелгән русса-башҡортса һүҙлекте ҡуллана белеү.

Мәғәнәһе аңлашылмаған һүҙҙәрҙе табып билдәләү.

Синтаксис

Һөйләм - телмәр берәмеге (таныштырыу). Һүҙ һәм һөйләм (уларҙың айырмаһын һәм оҡшашлығын күҙәтеү).

Һорауҙар ярҙамында һөйләмдә һүҙҙәрҙең бәйләнешен билдәләү. Төҙөлөшө боҙолған һөйләмдәрҙе дөрөҫләп яңынан төҙөү. Һүҙҙәр йыйылмаһынан һөйләм төҙөү.

Орфография и пунктуация

Дөрөҫ яҙыу ҡағиҙәләрен ҡулланыу:

- һүҙҙәрҙе бер-береһенән айырып яҙыу;
- яңғыҙлыҡ исемдәрҙә, йәнлек ҡушаматтарында, һөйләм башында һүҙҙе ҙур хәрефтән яҙыу;
- һүҙҙәрҙе юлдан-юлға күсергәндә һыҙыҡса ҡуйыу;
- һөйләм аҙағында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү.

Дөрөҫ күсереп яҙыу алымдары һәм тәртибе.

Телмәр үҫтереү

Телмәр кешеләрҙең бер-береһе менән аралашыу ҡоралы. Текст телмәр берәмеге (таныштырыу).

Аралашыу төрҙәре: уның маҡсаты, кем менән, ҡайҙа һөйләшеү бара. Әйтелгәнде тыңлап, уға яуап ҡайтарып, үҙ-ара аралашыу (ролдәргә бүлеп диалог уҡыу, видеоматериалдар ҡарап, аудиояҙмалар тыңлап, әңгәмәләшеү).

Аралашыу этикеты (сәләмләү, ғәфү үтенеү, хушлашыу, рәхмәт әйтеү, һорау менән мөрәжәғәт итеү).

Тематик блоктар

«Мин башҡорт телен өйрәнәм». Беҙҙең ауылда (ҡалала) кемдәр йәшәй? Улар ниндәй телдә һөйләшә? Һин ниндәй телдәр беләһең?

«Танышыу». Тиҫтерҙәрҙе сәләмләү төрҙәре. Таныш һәм таныш булмаған кешегә мөрәжәғәт итеү формалары.

«Минең мәктәбем». Мәктәптә. Дәрестәр теҙмәһе. Түңәрәк (кружок) дәресендә. Библиотекала.

«Мин һәм минең ғаиләм». Өй. Ата-әсәләр һөнәре һәм шөғөлө. Буш ваҡытты нисек ү-ткәрәбеҙ.

«Мин һәм минең дуҫтарым». Китап магазинында. Бүләк һайлау (дуҫыма, уҡытыусыға, ата-әсәйемә, яҡындарыма).

«Минең республикам». Әсәйҙәр байрамы. Беҙ байрам өҫтәлендә.

«Мине уратып алған донъя». Йәй етте. Беҙ нисек йәйҙе үткәрәбеҙ.

Телмәр эшмәкәрлеге төрҙәре
(башланғыс мәктәптең бөтә кластары өсөн дә, курсив менән күрһәтелгән материалдар тел өйрәнеүгә ҙур ынтылышы һәм һәләте булған балаларға тәғәйенләнә)

Тыңлау (аудирование). Телдән аралашыуҙың маҡсатын һәм сәбәбен аңлы рәүештә дөрөҫ ҡабул итеү. Бирелгән тексты тыңлап, ишетеү аша төп һәм өҫтәлмә мәғлүмәтте ҡабул итә, аңлай, уның төп идеяһын билдәләй һәм йөкмәткеһен һорауҙар аша бирә белеү.

Һөйләү. Һөйләшеү маҡсатына һәм шарттарына ярашлы тейешле телмәр сараларын ҡулланыу. Диалог формаһындағы аралашыуҙы үҙләштереү. Һөйләшеүҙе башлау, дауам итеү, тамамлау, аралашыу барышында үҙенә иғтибар йәлеп итә белеү. Өйрәнелгән темалар буйынса телдән монолог төрҙәрен үҙләштереү (һүрәтләү, хикәйәләү, фекерләү).

Уҡыу һәм көндәлек йәшәйештә һөйләшеүҙә ҡулланылған этик нормаларҙы үҙләштереү (һаулыҡ һорашыу, хушлашыу, ғәфү үтенеү, рәхмәт әйтеү, үтенес менән мөрәжәғәт итеү һ.б.) *Орфоэпик нормаларҙы һәм дөрөҫ интонация һаҡлап һөйләшеү.*

Уҡыу. Күнекмәләрҙе үтәү бирелмәләрен (орфография ҡағиҙәләре, грамматик төшөнсәләр, һорауҙарҙың һәм күнегеүҙәрҙең йөкмәткеһе) уҡыу һәм

төшөнөү, күнегеүҙе үтәү өсөн тексты ҡайтанан уҡып сығыу, кәрәкле мәғлүмәтте табыу маҡсатында текстан кәрәкле өлөштө һайлап уҡыу.

Яҙыу. Тәү башлап яҙырға өйрәтеү һәм дөрөҫ яҙыу күнекмәләрен формалаштырыу. Хәрефтәрҙе, хәрефтәр ҡушылмаһын, ижектәрҙе, һүҙҙәрҙе, һөйләмдәрҙе дөрөҫ яҙырға күнектереү.

Яҙғанда гигиена талаптарын үтәргә өйрәтеү. Ҡул суҡтарының һығылмалығын, иркен рәүештә хәрәкәтләнеүен үҫтереү. Әкренләп тиҙ яҙыуға күсеү. Үтелгән ҡағиҙәләрҙе һаҡлап күсереп яҙыу, әйтелгәнде ишетеп яҙыу.

Уҡылған йәки тыңлаған тексттың йөкмәткеһен үҙ һүҙҙәре менән ҡабатлап яҙыу (тулыһынса, ҡыҫҡаса, һайланма рәүештә).

Хикәйәләү, шулай уҡ һүрәтләү текстарын үҙ һүҙҙәре менән ҡабатлап яҙырға өйрәтеү. Төрлө стилдәге, жанрҙағы, төрҙәге телмәр өлгөләре төҙөргә өйрәнеү (хат, записка, ҡотлау, баһалама, белдереү).

Балаларға үҙҙәренә ҡыҙыҡлы булған темалар буйынса ҡыҫҡа ғына күләмле инша төҙөү (уҡылған әҙәби әҫәр, ҡаралған һүрәт, видеоролик йәки күҙәтеү тәьҫораттары һөҙөмтәһендә).

Текст. Тексты телмәр эшмәкәрлегенең һөҙөмтәһе итеп ҡабул итеү (практик эш кимәлендә). Текст билдәләре. Текста төп теманы, төп фекерҙе билдәләү. Тексттың планын төҙөү. Хикәйәләү һәм һүрәтләү текстарының үҙенсәлектәре.

Балаларға ҡыҙыҡлы булған темалар буйынса уҡыу эшмәкәрлеге барышында һәм көнкүрештә аралашыу шарттарына яраҡлы ҡыҫҡа ғына күләмле һүрәтләү текстары төҙөү (алдан әҙмә-әҙлекле үткәрелгән әҙерлек буйынса).

Тексты бер телдән икенсе телгә тәржемә итеү (башҡортсанан руссаға һәм киреһенсә).

Таныш булмаған һүҙҙәрҙе белешмә баҫмалар, шулай уҡ верификация үтеп, федераль исемлеккә ингән электрон ресурстар аша асыҡлау.

Башланғыс дөйөм белем биреү кимәлендә “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметы программаһын үҙләштереү буйынса билдәләнгән һөҙөмтәләр:

“Рәсәй Федерацияһында мәғариф тураһында”ғы законда һәм Федераль дәүләт башланғыс дөйөм белем биреү стандартында ҡуйылған талаптар буйынса “Туған (башҡорт) теле”уҡыу предметын өйрәнеп, башланғыс мәктәпте тамамлаған уҡыусылар түбәндәге һөҙөмтәләргә эйә булырға тейештәр:

Шәхси һөҙөмтәләр:

Шәхси һөҙөмтәләр мәктәптә ойошторолған уҡыу һәм тәрбиә процесына бәйле һәм уның сағылышы булып тора. Уҡытыу һәм тәрбиә эше тыуған ерҙең тарихына, мәҙәниәтенә, халыҡ йолаларына, традицияларына таянып үткәрелә һәм был эштә “Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының әһәмиәте үтә лә ҙур.

Башҡорт теле дәресендә алынған аң-белем балаларға рухи аҙыҡ булып, уларға илен, халҡын, телен яратҡан шәхес булып үҫергә ярҙам итә. Уларҙа түбәндәге кешелек сифаттары тәрбиәләнә:

Граждандлыҡ һәм илһөйәрлек һыҙаттарын тәрбиәләү:

- бала үҙен Башҡортостандың һәм Рәсәйҙең бер вәкиле итеп күҙаллай, уларҙың тарихына, мәҙәниәтенә битараф булмаған шәхес булып үҫергә тырыша;
- телде халыҡтарҙың милли ҡомартҡыһы, мәҙәни байлығы итеп ҡабул итә;
- башҡорт теленең рус теле менән бер рәттән республиканың дәүләт теле һәм кешеләр менән аралашыу ҡоралы икәнлегенә төшөнә;
- тыуған яҡтың һәм илдең үткәненә, бөгөнгөһөнә, киләсәгенә битараф түгел;
- халыҡтар араһындағы дуҫлыҡты, берҙәмлекте хуплай; уны үҫтереү, киңәйтеү сараларында әүҙем ҡатнаша;
- йәмғиәттә кешеләр бер-береһенә ҡарата хөрмәтле, мәрхәмәтле булып, әхлаҡи һәм этик нормаларҙы ҡабул итеп, уларға таянып йәшәргә тейешлекте аңлай һәм үтәргә тырыша.

Рухи һәм әхлаҡи тәрбиә:

- һәр бер кешенең үҙенә генә хас булған сифаттары булыуын таный;
- башҡаларҙы хөрмәтләү, улар менән ыңғай мөнәсәбәттә булыу, ауыр ваҡыттарҙа ярҙам ҡулы һуҙыу һыҙаттары формалаша;
- кешеләргә физик һәм мораль яҡтан насарлыҡҡа этәргән холоҡ-фигел торошон ҡабул итмәй;

Эстетик тәрбиә:

- мәҙәниәткә ҡарата хөрмәтле, халыҡ йолаларына, ижадына һәм сәнғәт төрҙәренә ыңғай ҡарашлы;
- үҙен күңеле яҡкан ижади эшмәкәрлектә һынап ҡарау теләге бар.

Физик тәрбиә, һау булып үҫеү мәҙәниәтен формалаштырыу:

- йәшәйештә һау һәм хәүефһеҙ йәшәү ҡағиҙәләрен үтәргә тырышыу (үҙе һәм башҡалар өсөн);
- физик һәм психик һаулыҡҡа һаҡсыл ҡараш тәрбиәләү.

Хеҙмәт тәрбиәһе:

- кеше тормошонда һәм йәмғиәттә хеҙмәттең ҡиммәтен аңлау. Хеҙмәт һөҙөмтәләренә һаҡсыл һәм яуаплы булыу. Төрлө хеҙмәт эшмәкәрлегендә ҡатнашып, практик күнекмәләргә эйә булырға ынтылыу. Төрлө һөнәрҙәргә ҡыҙыҡһыныу күрһәтеү.

Экологик яҡтан тәрбиә:

- тәбиғәткә ҡарата һаҡсыл булыу, өҙөби әҫәрҙәр аша уны ҡурсылау, һаҡлау сифаттарын тәрбиәләү;
- тәбиғәткә зыян килтереүҙе ҡабул итмәү.

Фәнни яҡтан донъяны танып-белеү ҡиммәттәре:

- уратып алған донъя тураһында фәнни төшөнсәләрҙең формалашыуы;
- аң-белемгә ҡарата ҡыҙыҡһыныу, әүҙемлек, үҙ аллылыҡ, отҡорлоҡ, ынтылыш тәрбиәләү.

Метапредмет һөҙөмтәләр:

“Туған (башҡорт) теле” уҡыу предметының йөкмәткеһен үҙләштереү һөҙөмтәһендә уҡыусыларҙа түбәндәге **танып-белеү универсаль уҡыу күнекмәләре** формалашасаҡ:

Төп логик күнекмәләр:

- предметтарҙы сағыштырыу, оҡшашлыҡтарын табыу;
- рус телендә алған белемдәрен башҡорт телен өйрәнгәндә уларҙы сағыштырыу нигеҙендә ҡуллана белә башлай;
- уҡытыусы тәҡдим иткән алгоритмға таянып, телмәр берәмектәрен төркөмләү өсөн оҡшашлыҡты һәм айырманы билдәләү;
- күнегеүҙе үтәү өсөн етешмәгән мәғлүмәтте табыу тәртибен үҙ аллы ҡулланыу;
- башҡорт телендә яңғыраған телмәрҙе (ололарҙың, тиҫтерҙәренең һөйләүе, балалар өсөн радио һәм телевизион тапшырыуҙар, компьютер саралары аша бирелгән текстарҙы, һ.б.) таный, аңлай, тейешенсә ҡабул итә;
- башҡортса яҙылған һүҙҙәрҙе, ижектәрҙе, өндәрҙе, өндәр теҙмәһен дөрөҫ әйтә, уҡый, улар менән һөйләмдәр төҙөй ала;

Төп эҙләнеү-тикшереү күнекмәләре:

- туған телдә яҙа һәм һөйләү белеү кешене мәҙәни яҡтан билдәләүсе күрһәткес икәнлеген аңлай;
- программала ҡаралған башҡорт әҙәби теленең нормаларын (орфоэпика, лексика, грамматика) һәм үҙ-ара аралашыу этикетын үҙләштереп, йәшәйештә ҡуллана башлай;
- төрлө аралашыу осраҡтарында ололар һәм тиҫтерҙәре менән тейешле этикет ҡағиҙәләрен һаҡлап, ыңғай мөнәсәбәттә эш итә белә;
- күнекмәне үтәү буйынса бирелгән бер нисә варианттан иң отошлоһон һайлай белергә өйрәтеү;
- бирелгән алгоритм буйынса төрлө анализдар эшләй белеү (өн-хәреф анализы, һүҙ составына анализ, грамматик анализ, синтаксик анализ)- программа материалдары кимәлендә;
- күнегеүҙе үтәү өсөн етешмәгән мәғлүмәтте таба белеү.

- башҡорт телендә һөйләшеү һәм аралашыу кимәле буйынса үҙ-үҙенә баһа бирергә өйрәнә.
- уҡыу мәсьәләләрен сискәндә туған телдә төрлө сығанаҡтарҙан кәрәкле мәғлүмәтте табып, тейешенсә ҡуллана белә;

Мәғлүмәт менән эшләү:

- практик күнекмәләрҙе үтәү маҡсатында мәғлүмәт табыуҙа һүҙлектәр, белешмә ҡулланмалар ҡуллана; алгоритм буйынса тейешле мәғлүмәтте табып ҡуллана, уның дөрөҫлөгөн уҡытыусы өйрәтеүенсә тикшерә белә;

- интернеттан мәғлүмәт эҙләгәндә информация хәүефһеҙлеге ҡағиҙәләрен ололар ярҙамында һаҡлап, улар менән кәңәшләшеп эш итергә күнегә;

- телмәр берәмектәрен тикшереү йәки күҙәтеү һөҙөмтәләре буйынса лингвистик мәғлүмәтте үҙ-аллы схемалар, таблицалар аша еткерә белә.

Башланғыс мәктәп аҙағында уҡыусыларҙа **коммуникатив универсаль уҡыу күнекмәләре** формалаша:

Аралашыу:

- бирелгән темаға диалог ҡора ала, һорауҙарға ҡыҫҡа йәки тулыһынса асыҡлап яуап ҡайтара белә. Диалогты башлап йәки дауам итеп алып китә ала;
- алдан әҙерләнеп, йәки әҙерлекһеҙ тексты етеҙ, аңлы рәүештә һәм тасуири итеп уҡый ала. Текстың йөкмәткеһен ҡыҫҡаса, йәки ентекләп, йәки һайлап алып һөйләп бирә ала;
- бер нисә предметты, йәки күренеште ябай ғына рәүештә сағыштырып, телдән һәм яҙып һүрәтләй белә;
- уҡыу эшмәкәрлегенә бәйле ябай ғына һөйләмдәр менән үҙ фекерен әйтә һәм үҙенең дөрөҫлөгөн иҫбатлай ала;
-башҡарған проект эше тураһында телдән отчет бирә, йәки презентация буйынса, һ.б. һөйләй белә;
- кроссвордтар, ребустар, йомаҡтар сисә белә.
- телмәр этикетын һаҡлап һаулыҡ һораша, хушлаша, ғәфү үтенә, рәхмәт әйтә, ниндәйҙер үтенес менән мөрәжәғәт итә белә.

Берлектәге эшмәкәрлек:

- оҙаҡ йәки ҡыҫҡа ваҡытта башҡарыла торған коллектив эштәрҙең маҡсаттарын һәм үтәлеү этаптарын билдәләй белә (проект эше, мини-тикшереү һ.б.);

- төркөмдә бергәләп башҡарылған эште һәм уның һөҙөмтәһен һөйләшеп, килешеп, ролдәр буйынса бүлешеп башҡарыу;

- төркөмдә бергә эшләгәндә төрлө ролдәрҙе башҡара алыу һәләтен үҫтереү (етәксе, башҡарыусы), үҙ-аллылыҡ, зирәклек, әүҙемлек күһәтеү.

Башланғыс мәктәп аҙағында уҡыусыларҙа **эште көйләүсе универсаль уҡыу күнекмәләре** формалаша:

Үҙ эшеңде ойоштороу:

- уҡыу күнегеүҙәрен үтәү өсөн бирелгән эште башҡарыу планын һәм тәртибен билдәләү;

Үҙ эшеңде тикшереү:

- күнегеүҙәр үтәгәндә уңыштың йәки хатаның сәбәбен асыҡлау;

- уҡыу эшмәкәрлегенә бәйле ябай ғына һөйләмдәр менән үҙ фекерен әйтә һәм үҙенең дөрөҫлөгөн иҫбатлай ала;

- үҙ эшен үҙ аллы тикшереп, баһалай белеү һәләтенә эйә;

Предмет һөҙөмтәләре

"Туған (башҡорт) теле" уҡыу предметын дүрт йыл буйынса уҡытыу балала туған телгә ҡарата яратыу, уны өйрәнеүгә ынтылыш тәрбиәләй. Бала үҙен Башҡортостандың һәм Рәсәйҙең бер вәкиле итеп күҙаллай башлай, уларҙың тарихына, мәҙәниәтенә битараф булмаған шәхес булып үҫергә тырыша, башҡорт телен халыҡтың милли ҡомартҡыһы, мәҙәни байлығы итеп ҡабул итә.

Башҡорт теленең рус теле менән бер рәттән республиканың дәүләт теле һәм кешеләр менән аралашыу ҡоралы икәнлегенә төшөнә. Бала башҡортса яҙырға, уҡырға, тирә-йүндә кешеләр менән аралашырға өйрәнеп, үҙендә оло ғорурлыҡ тойғолары һиҙә.

Беренсе класс аҙағында уҡыусы түбәндәге күнекмәләргә эйә була:

- һүҙҙе һәм һөйләмде айыра; һүҙҙе һөйләм эсенән табып, әйтә ала;
- һүҙҙән өндәрҙе айырып, әйтә белә;
- тартынҡы һәм һуҙынҡы өндәрҙе айыра;
- ҡалын һәм нәҙек һуҙынҡыларҙы айыра;
- йомшаҡ һәм ҡаты, шулай уҡ яңғырау һәм һаңғырау тартынҡыларҙы (һүҙ эсендә һәм һүҙҙән тыш) айыра;
- "өн"һәм "хәреф" төшөнсәһен айыра;
- һүҙҙә ижектәр һанын билдәләй;
- һүҙҙә ижектәргә бүлә;
- башҡорт алфавитының хәрефтәрен дөрөҫ әйтә; алфавит хәрефтәре буйынса һүҙҙәрҙе төркөмләй ала;
- баш һәм бәләкәй хәрефтәрҙең һыҙмаһын боҙмайынса, хәрефтәрҙе бер-береһенә ҡушып һәм һүҙҙәрҙе аңлайышлы матур итеп яҙа;
- өйрәнелгән дөрөҫ яҙыу ҡағиҙәләрен ҡуллана: һөйләмдә һүҙҙәрҙе айырып яҙыу; һөйләм аҙағында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү билдәләрен ҡуйыу; һөйләм башын, яңғыҙлыҡ исемдәрҙе (исемдәр, фамилиялар, хайуан ҡушаматтары) баш хәрефтән яҙыу; һүҙҙәрҙе юлдан юлға ижек аша күсереү;
- һүҙҙәрҙе һәм һөйләмдәрҙе хатаһыҙ, буш урын ҡалдырмай, күсереп яҙа (текст 25 һүҙҙән кәм түгел);
- телдән әйтелгән тексты хатаһыҙ, хәрефтәрҙе боҙмай, яҙа (текста 3—5 һүҙҙән торған һөйләмдәр була, һүҙҙәр һаны 20 артмаҫҡа тейеш). Һүҙҙәрҙең яҙылышы әйтелеше менән тап килергә тейеш;
- өйрәнелгән ҡағиҙәләрҙә ебәрелгән хаталарҙы таба һәм төҙәтә;
- тыңланған тексты аңлай;
- мәғәнәһен аңлап, ҡысҡырып һәм эстән ҡыҫҡа ғына тексты интонация менән

уҡый ала;

- текстан аңлашылмаған һүҙҙе таба белә;

- бирелгән һүҙҙәр менән һөйләм төҙөй;

- сюжетлы һүрәттәр һәм күҙәтеүҙәр ярҙамында телдән 3—5 һүҙҙән торған текст төҙөй;

- уҡыу күнекмәләрен үтәгәндә өйрәнелгән төшөнсәләрҙе ҡуллана.

Предметтың йөкмәткеһен яҡынса тематик яҡтан планлаштырыу

Программаны тормошҡа ашырғанда уҡытыу-методик материалдарҙан торған электрон белем биреү сараларын ҡулланыу тәҡдим ителә (ҡушымта).

Күрһәтелгән сәғәттәр һаны тәҡдим формаһында бирелә, уларҙы белем биреү ойошмаһының мөмкинлегенән, уҡыусыларҙың предметты үҙләштереү һәләтенән сығып үҙгәртергә мөмкин.

1 класс –88 сәғәт.

Курстың бүлеге, темаһы	**Программа йөкмәткеһе**	**Сәғәттәр һаны**	**Уҡытыу формалары һәм методтары** **Уҡыусылар эшмәкәрлегенә характеристика**
Грамотаға өйрәтеү - 66 сәғәт			
Телмәр үҫтереү Блоктар: «Мин башҡорт телен өйрәнәм», «Танышыу»	Башҡорт теле дәреслеге менән танышыу. Төрлө илдәрҙә кешеләр төрлө-төрлө телдәрҙә аралашалар. Китаптар уҡырға һәм яҙырға өйрәтәләр. Башҡорт өндәре һәм хәрефтәрен ошо китап аша өйрәнеп була, бер-беребеҙ менән аралашырға, хат яҙырға, ҡотларға өйрәнербеҙ. Башҡорт теле – беҙҙең туған тел. Был телдә беҙҙең ата-әсәйҙәр, олатайҙаә һәм өләсәйҙәр һөйләшә.	6	Әңгәмә: башҡорт теле дәреслеге беҙҙең яҡын дуҫ, тел тураһында бөтәһен дә белә. Китап биттәрендә беҙ хәрефтәр, һ-ҙҙәр, ҡыҙыҡлы һүрәттәр күрәбеҙ. Китап беҙҙе уҡырға, яҙырға, бер-беребеҙ менән, уҡытыусы, ата-әсәйҙәр менән һөйләшергә өйрәтер. Китапта ниндәй һүрәттәр оҡшаны? Ниндәйҙер таныш һүрәттәр күрҙегеҙме? Башҡорт теле дәреслеген “Букварь” менән сағыштырып ҡарағыҙ әле: улар бер-береһенә оҡшашмы, әллә юҡмы?

	Темалар: Исем, фамилия, атаһының исеме тураһында мәғлүмәт. Сәләмләү, танышыу, хушлашыу. Телефондан һөйләшеү. Уйын һәм уйынсыҡтар (типик телмәр фразаларын		Уҡытыусының башҡортса әйткәнен ҡабул итеү. Уҡытыусының һәм тиҫтерҙәренең башҡорт телендә әйткән һүҙҙе, фразаны аңлауы (һүҙ менән, йә ым-ишара аша аңлатыуы). Бәләкәй генә хикәйә төҙөү (күрһәтелгән сюжетлы һүрәттәр серияһы,уйын, күҙәтеү аша). Башҡорт телендә әйтелгән, йә үҙе уҡыған һүҙҙе, һөйләмде, бәләкәй генә тексты аңлы рәүештә ҡабул итә. Ҡурсаҡтар менән уйнап ойошторолған танышыу уйындарында әүҙем ҡатнаша (рус теленә таянып). Уҡытыусы биргән алгоритм буйынса типик фразалар ҡулланып диалог ҡора. Парлап эшләү: -сюжетлы һүрәттәр серияһы аша ваҡиғаның теҙелеп килеүе боҙолған осраҡтарҙы төҙәтеп эшләй белеү: сюжетты аңлап, һүрәттәргә ҡарап, тексты телдән һөйләп биреү; - ваҡиғаларҙың барышын дөрөҫләп, һүрәттәргә анализ биреп, рәссамдың хаталарын табып, ваҡиғаны дөрөҫләп, телдән һөйләп биреү. Уҡыу осраҡтарына бәйле бирелгән тема буйынса диалогтар ҡороп уйнау (“Телефондан һөйләшеү”, “Исемең нисек?”, “Ниндәй уйынсыҡтар оҡшай?” һ. б. Күмәкләп мәктәп тормошона бәйле кескәй генә хикәйә төҙөү. Күмәкләп ниндәйҙер предметты һүрәтләп һөйләргә өйрәнеү (уйынсыты, дәреслекте, һ.б.) Үҙ-аллы эш: терәк һүҙҙәр менән бәләкәй генә хикәйә

			төҙөү. Бергәләп төҙөлгән текст буйынса фекер алышырға өйрәтеү: һүҙ дөрөҫ ҡулланылғанмы, диалог килеп сыҡҡанмы? Һүҙҙе тыңлап, уның мәғәнәһен әйтеү (башҡортса, йә русса). Уйын “Тәржемәселәр”: һүҙҙәрҙе, фразаларҙы, һөйләмде руссанан башҡортсаға, йә киреһенсә тәржемә итеү.
Һүҙ һәм һөйләм. Блок: «Мине уратып алған донъя»	Һүҙҙе һөйләмдән айырыу. Һөйләмдәге һүҙҙәрҙе айырыу, уларҙың теҙелеп килеү тәртибен төрлөсә үҙгәртеп ҡарау. Һүҙҙе өйрәнеү һәм тикшереп ҡарауҙы аңлау. Һүҙ мәғәнәһен күҙәтеү. **Темалар:** Мәктәп. Класс. Уҡыу кәрәк-яраҡтары. Уҡытыусы һәм уҡыусылар. Класта дежур булыу. Тәнәфес. Физзарядка. Тиҙәйткестәр ятлайбыҙ. Уйындар уйнайбыҙ.	10	Күмәк эш: бирелгән һүҙ менән һөйләм төҙөү. Һүҙҙе рус телендәге һүҙ менән сағыштырып, уның әйтелешен хәтерҙә ҡалдырыу. Уйын: “Ҡар өйөмө”: сылбыр буйынса, һәр бер бала һөйләмгә яңы һүҙ өҫтәй. Уйын “Йәнле һүҙҙәр” (балалар һөйләмдәге һүҙҙәр ролендә төрлөсә урындарын үҙгәртеп, һөйләм төҙөп, теҙеләләр һәм “һөйләмде” уҡыйҙар. Һөйләмде моделләштереү: һөйләмдәге һүҙҙәрҙең һанын һанап, һәр береһен таҫма менән билдәләйҙәр. Үҙ-аллы эш: һөйләмдәге һүҙҙәрҙең һанын һанап, һәр береһен таҫма менән билдәләү (һәр уҡыусы айырым). Һөйләмдең моделе менән эш: моделдең үҙгәреүенән сығып, һөйләмде үҙгәртеү. Уҡыу ситуацияһына бәйле диалогтарҙы уйнап күрһәтеү: “Мин бөгөн уҡытыусы”, “Мин – уҡыусы”, “Миңә башҡорт теле дәресендә нимә кәрәк?”, “Минең

			партамда нимә артыҡ?” һ.б. Күмәк эш: “Иртәгә була торған дәрестәрҙең атамаһын әйт!” Уҡыу диалогы: “Мин иртән мәктәпкә нисек әҙерләнәм? (уҡыусылырҙың береһе һорау бирә, икенсеһе яуаплай) “Мин иртәнсәк нимә эшләйем?”(уҡыусылырҙың береһе һорау бирә, икенсеһе яуаплай) Төркөмдә эш: “Ҡайһы команда тиҙерәк һөйләм төҙөр?” (2–3 һүҙҙән). Терәк һорауҙар һәм сюжетлы һүрәттәр буйынса һөйләмдәр төҙөү. Уйын: “Һөйләмдәге хатаны төҙәт!” (стилистика һәм грамматика буйынса хатаны төҙәтеү) Уҡыу диалогы: “Был предмет менән нимә эшләргә була? Ә был предметты аңлатҡан һүҙ менән нимә эшләргә мөмкин?” Уйын: “Модель буйынса һүҙ төҙө!” Күмәк эш: Тиҙәйткестәрҙе ятлау (тәүҙә – хор менән, аҙаҡ – тын ғына тауыш менән, бышылдап, сәпәкәйләп, бармаҡтар менән партаға туҡылдып). Айырым: ҡымҡырып тиҙәйткесте сылбыр буйлап әйтеү.
Фонетика (бөтә лексик темаларҙа өйрәтелә) Блок: «Мин һәм	Телмәр өндәре. Һуҙынҡылар (ҡалын һәм нәҙек) һәм тартынҡылар (яңғырау һәм һаңғырау) тураһында тәүге төшөнсәләр. Үҙенсәлекле һуҙынҡы өндәр [о], [ы], [э], [ө],	12	Өндәрҙе дөрөҫ әйтеү һәм хәрефтәрҙе яҙыу күнекмәләре: Уу – Үү, Әә – Ее, Оо – Өө, Кк – Ҡҡ, Хх – Һһ, Зз – Ҙҙ, Гг – Ғғ, Нн – ң, Сс – ç. Үҙенсәлекле тартынҡыларҙы дөрөҫ әйтергә өйрәтеүгә артикуляция күнекмәләре: [ҡ], [ғ], [һ], [ҙ], [ç], [ң].

минең ғаиләм»	[ү], [ә] һәм уларҙың хәрефтәре. Тартынҡылар [ҡ], [ғ], [һ], [ҙ], [ç], [ң], уларҙың хәрефтәре. Һүҙҙең әйтелешенең һәм уның мәғәнәһенең берлеге. Бер йәки бер нисә өндә айырмаһы булған һүҙҙәрҙе сағыштырыу. Һүҙгә өн анализы, өн моделдәре менән эш: һүҙҙең өн моделен төҙөү; ошо моделгә яңы һүҙҙәр табыу. Һуҙынҡы өндәрҙе тартынҡы өндәрҙән, ҡалын һуҙынҡыларҙы [а], [у], [о], [ы], нәҙек һуҙынҡыларҙан[ә], [ү], [ө], [э], [и], яңғырау тартынҡыларҙы һаңғырау тартынҡыларҙан, ҡатыларын йомшаҡтарынан айырыу. Ижек – һүҙҙең төп әйтелеш берәмеге. Һүҙҙәрҙә ижектәр һаны. Баҫымлы ижек. **Темалар:** Беҙҙең ғаилә. Ғаиләлә беҙ нисәү? Ата-әсәләрҙең шөғөлө. Йорт эштәрендә ярҙам. Туҡланыу: иртәнге аш, төшкө аш, киске аш. Ваҡыт: төн һәм көн. Сәғәт һәм минуттар. Аҙна көндәре. Беҙҙең байрамдар: минең тыуған көн.		Өйрәнелгән һүҙҙәрҙе йырлап, үҙенсәлекле тартынҡыларҙы айырып әйтеп, бармаҡ уйындары уйнау. Тиҙәйткестәрҙе, һанашмаҡтарҙы ятлау. Күмәк эш: һүҙҙең өн моделен төҙөү (рус телендәге алгоритмға таянып). Парлы эш: “Һүҙҙәр нимәһе менән айырыла?” – һүҙҙә өндәрҙең яңғырауын һәм уларҙың һандарын сағыштырып: *төн – көн; апай – ағай; сәй – шәкәр; ҡалаҡ – ҡолаҡ*. «Что означают эти слова?». Уйын: “Минең һымаҡ әйт!” (уҡытыусының әйтелеш өлгөһөн отоп алыу өсөн). Игра: “Һүҙҙә был өн бармы?” (уҡытыусы әйткән өн һүҙҙә булһа, бала тупты тота”. Уйын-ярыш: “Кем күберәк был өн булған һүҙҙәрҙе хәтерҙә ҡалдырыр, мин уҡыған шиғырҙа” Модель менән эш: бирелгән өндөң һүҙҙә (башында, уртаһында, аҙағында) килеүенә ҡарап, тейешле моделде һайлау. Күмәк эш: һүҙҙәрҙе беренсе өнө, йәки аҙаҡкыһы буйынса төркөмләү. “Йәнле өндәр”: балалар ниндәйҙер өн ролендә һүҙҙәр төҙөп, уйнайҙар. Һүҙҙең өн составын төрлө төҫтәге фишкалар ҡулланып төҙөү (рус телендәге кеүек). Бергәләп төҙөлгән өн моделенә анализ биреү һәм уның тураһында һөйләү. Ижади эш: бирелгән моделгә тап килтереп һүҙҙәр

			әйтеү. Парлап эшләү: ике һүҙҙең моделен сағыштырып, айырмаһын һәм оҡшашлығын билдәләү. Өндәрҙе ниндәйҙер бирелгән билдәһе буйынса төркөмләгәндә, башҡарған эште аңлатып, һөйләп башҡарыу (мәҫәлән, ҡалын һәм нәҙек һуҙынҡылар). Уҡыу диалогы: “Әйтелеше буйынса һуҙынҡылар тартынҡыларҙан нисек айырылылыр?” Уйын: “Ҡустыһын әйт!” (ҡатылығы һәм йомшаҡлығы буйынса парлы тартынҡылар). Күмәк эш: тартынҡы һәм һуҙынҡы өндәргә анализ биреү, бер-береһенең әйткәнен дөрөҫләү. Башҡарылған эштең һөҙөмтәһен билдәләргә күнегеү, хаталар булһа – төҙәтергә күнегеү. Һүҙҙәге ижектәр һанын һанап, әйтеп эшләү. Парлап эшләү: бирелгән ижектәр һаны буйынса һүҙҙәр уйлап табыу.
Графика. Блок «Мин һәм минең дуҫтарым»	Өндө хәрефтән айырыу: хәреф өндө белдергән билдә. Башҡорт теленң графикаһы ижек принцибына таянып ҡоролған. *Е, ё, ю, я* хәрефтәренең функцияһы. ***В*** хәрефе, ике өндө аңлата: [в] и [w]. Башҡорт алфавитында хәрефтәр теҙмәһе. **Темалар:** Кейем магазинында. Аҙыҡ-түлек магазинында. Минең бесәйем. МИнең этем. Минең яратҡан сәскәм. Баҡсала гөлләмә	8	Уйын: “Тейешле хәрефте тап!” (өндөң хәрефен билдәләү). Уйын: сәпәкәй итегеҙ, әгәр [w] өнөн ишетһәгеҙ!” Уҡытыусы асыҡ итеп һүҙҙәрҙе әйтә: *вагон, wаҡыт, велосипед, wәгәҙә, врач, виноград, wатыҡ, винегрет, wаҡ, wаҡиға, винегрет.* Уҡыу диалогы: “*ь* и *ъ* билдәләре ни өсөн кәрәк?”, аңлатығыҙ. Уҡытыусының башҡорт алфавитының тарихы тураһында һөйләүе, алфавиттың мәғлүмәтте

	йыябыҙ. Беҙҙең уйындар. Кинотеатрға барабыҙ.		системаға һалыуында уйнаған роле. Уйын: “Алфавиты ҡабатла!”, “Алфавиттың өҙөгөн ҡабатла!”, “Алфавит буйынса тик һуҙынҡы өндәрҙе генә әйт!” Бергәләп эшләү: “Алфавит буйынса һүҙҙәрҙе яҙ!”, “Кластағы уҡыусыларҙың исемен алфавит буйынса яҙ!”
Уҡыу. Блок: «Минең республикам»	Ижекләп уҡыу (һуҙынҡы өнгә иғтибар итеп, уны һуҙып әйтеп). Ижектәр таблицаһы, һәм асыҡ ижектәр (тартынҡы өнгә һуҙынҡы өн ҡушылыптөҙөлгән таблицалар: *кә, ҡу,бе*). Талғын ижекләп уҡыу һәм ижектәрҙе бер-береһенә ҡушып, һүҙҙе тулыһынса уҡыу. Плавное слоговое чтение и чтение целыми словами со скоростью, соответствующей индивидуальному темпу. Тыныш билдәләренә тап килтереп, тауыш интонацияһы һәм паузалар менән уҡыу. Һүҙҙе, һүҙбәйләнештәрҙе, һөйләмдәрҙе аңлап уҡыу. Бәләкәй күләмле проза әҫәрҙәрен һәм шиғырҙарҙы тасуири уҡыу. Орфоэпик уҡыу (һүҙҙәрҙе тулыһынса уҡырға	10	“Тәҙрәләр” методик ҡулланмаһы менән эш: ижектәрҙе һуҙынҡы өндө алмаштырып уҡыу Күнегеү: уҡылған ижекте атамаһында ошо ижек булған һүрәтте табыу. Уҡылған һүҙҙәрҙе был предметтар төшөрөлгән һүрәттәр ҙе күрһәтеп әйтеү. Парлап эшләү: һөйләмдең башын һәм аҙағын бирелгән өлгөләрҙән табып, ҡушып, тулы һөйләм төҙөү. Уйын: “Һөйләмде тамамла!” - аҙағы бирелмәгән һөйләмдәрҙе уҡып, аҙағын уйлап, мәғәнәһе буйынса әйтеп бөтөрөү. Һөйләмдә төшөп ҡалған һүҙҙәрҙе өҫтәп әйтергә. Күнегеү: уҡылған һөйләмде мәғәнәһе тап килгән һүрәт менән билдәләргә. Бергәләп эшләү: уҡылған текстҡа яуап биреү, ундағы тейешле мәғлүмәтте таба белеү. Бергәләп эшләү: ҡайһы бер һүҙҙәр һүрәттәр менән

	өйрәнең барышында). Орфографик уҡыу (әйтеп уҡыу) – уҡытыусы әйтеп яҙҙырғанда, йәки тексты күсереп яҙғанда үҙ-үҙеңде тикшереү маҡсатында. **Темалар:** Нимә ул Тыуған ил? Беҙ ҡайҙа йәшәйбеҙ? Беҙҙең ҡала нисек атала? Беҙҙең ауыл нисек атала? Өләсәйгә ҡунаҡҡа. Башҡорт аш-һыуҙары: бишбармаҡ, бәлеш, ҡыҫтыбай, ҡоймаҡ, сәк-сәк. Беҙҙең байрамда: Яңы йыл шыршыһына әҙерләнәбеҙ.		күрһәтелгән тексты, һүрәттә күрһәтелгән һүҙҙәрҙе әйтеп уҡыу. Ижади эш: уҡылған әҫәр буйынса бирелгән һүрәттәрҙе төшөрөп бөтөрөү. Бергәләп эшләү: бәләкәй генә тексты, йәки һөйләмде тыныш билдәләрен айырып, тауыш интонацияһын һәм паузаларҙы һаҡлап уҡыу. (алдан әҙерлек эше үткәрелә) Уҡытыусының ике төрлө уҡыу формаһының (орфографик һәм орфоэпик)мөһимлеген аңлатыу. Парлашып эшләү: һөйләмде, тексты орфоэпик уҡырға өйрәнеү, бер-береһенә телдән әйтеп, яҙҙыртып. Аҙаҡ – ролдәр менән алмашыу.
Яҙыу. Блок: «Мине уратып алған донъя»	Дәфтәр битендә һәм класс таҡтаһында дөрөҫ йүнәлеш һаҡлап, яҙырға күнегеү. Рус телендәге хәрефтәр һыҙмаһы менән сағыштырып, башҡорт теленең баш һәм бәләкәй хәрефтәрен яҙыу. Матур, аңлайышлы, бер-береһе менән дөрөҫ тоташтырылған хәрефтәр менән яҙыу. Әйтелеше һәм яҙылышы бер булған һөйләмдәрҙе һәм һүҙҙәрҙе әйтең буйынса яҙыу. Күсереп яҙыу ҡағиҙәләре һәм алгоритмы. Хәреф булмаған график сараларҙы ҡуллана белеү: һүҙҙәр араһында буш урын, юлдан-	18	Парлап эшләү: бер-береһенә тасуири уҡып ишеттереү. Уйын: “Хәрефтәр конструкторы” – хәрефте элементтары буйынса йыйыу. Хәрефтең элементтарын тикшереү һәм хәтерҙә ҡалдырыу. Пластилиндан, тимер сыбыҡтан башҡорт хәрефтәрен эшләү һәм улар менән һүҙҙәр уйлау. Уйын: “Хәрефте әйт!” - бер-береһенә оҡшаш хәрефтәрҙе айырып, дөрөҫ әйтеү, улар менән һүҙ уйлау. “Хәреф менән нимә булды?”: формаһы боҙолған хәрефтәрҙе тикшереү һәм етешмәгән өлөштәрен өҫтәү.

	юлға күсереү тамғаһы. **Темалар:** Беҙҙең баҡса: түтәлдәрҙә нимә үҫә? Емеш-еләктең бай урожайы. Минең яратҡан еләктәр. Картуф ҡаҙабыҙ. Йәшелсәләрҙе йыябыҙ. Тыуған тәбиғәт: урманда ниндәй ағастар үҫә? Беҙҙең яҡтың ҡыр хайуандары: ҡуян, төлкө, бүре, айыу, мышы. Йорт хайуандары: һыйыр, һарыҡ, кәзә, ат, эт, бесәй. Йорт ҡоштары: тауыҡ, әтәс, ҡаҙ, өйрәк,күркә. Беҙ уларҙы нисек тәрбиәләйбеҙ?		Практик эш: яҙылған хәрефтең дөрөҫлөгөн өлгө буйынса тикшереү һәм төҙәтеү. Парлап эшләү: бер үк һүҙҙәрҙе китап хәрефтәре (баҫма) һәм яҙма хәрефтәр менән сағыштырыу һәм тикшереү. Баҫма һөйләмдәрҙе һәм тексты яҙыу. Күсереп яҙыуҙа эш башҡарыу тәртибен һаҡлау, бер-береһенең яҙма эшен тикшереп, баһалау. Һанашмаҡтарҙы, бармаҡ уйындарын уйнап күрһәтеү. Обыгрывание считалок, пальчиковых игр. Тиҙәйткестәрҙе ятлау.
Орфография һәм пунктуация (бөтә лексик темаларҙа өйрәнелә)	Дөрөҫ яҙыу ҡағиҙәләре һәм уларҙы ҡулланыу:һүҙҙәрҙе айырым яҙыу; һөйләмде, исемдәрҙе, хайуан ҡушаматтарын ҙур хәрефтән башлап яҙыу; һүҙҙәрҙе ижектән ижеккә күсереү; һөйләм аҙағында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү билдәһе.	2	Тексты бергәләп тикшереп, унан кеше исемдәрен, хайуан ҡушаматтарын табып, дәфтәргә күсереп яҙыу. Күнегеү: төрлө һүҙҙәрҙән төҙөлгән һөйләмде башын һәм аҙағын дөрөҫ урынлаштырып яҙыу, һүҙҙәр араһында буш урындар ҡалдырыу. Һөйләмде яҙғанда ни өсөн һүҙҙә баш хәреф яҙылғанын аңлатып эш итеү. Уйын: бирелгән хәрефкә кем күберәк исемдәр яҙыр? Практик эш: өйрәнелгән ҡағиҙәләрҙе ҡулланып, тексты уҡытыусы әйтеүе (диктовка) буйынса, йәки күсереп яҙыу. Мини-проект: бер юлға ҡыҙҙар исемен, икенсе юлға – малайҙар исемен яҙыу. Һуңынан уларҙы һанарға. Исемдәрҙә ниндәй баш хәреф күберәк булып сыҡты?.

Телде системалы өйрәтеү - 22 сәғәт			
Тел тураһында дөйөм мәғлүмәт. Блок: «Мин башҡорт телен өйрәнәм»	Тел кешеләрҙең бер-береһе менән аралашыу һәм тирә-йүнде өйрәнеү ҡоралы. Телдәрҙең күплелеге һәм төрлөлөгө. Аралашыу маҡсаты һәм осраҡтары. **Темалар:** Беҙҙең ауылда / ҡалала кемдәр йәшәй? Улар ниндәй телдә һөйләшәләр? Һин ниндәй телдәр беләһең?	2	Уҡытыусы һөйләүе: "Тел – кешеләрҙең аралашыу ҡоралы". Диалог: "Тел ярҙамынан башҡа аралашып буламы?" Рус телендә уҡытыусы уҡыу ситуацияһы ҡора: беҙ алыҫҡа ауылға ҡунаҡҡа барҙыҡ ти, унда тик башҡортса ғына һөйләшәләр. Нисек кешеләр менән һөйләшербеҙ? Диалог тәүҙә рус телендә, аҙаҡ – башҡортса бара. Бергәләп, телдең аралашыу сараһы икәнлеккә ябай ғына һығымта яһау. Текст һәм уның йөкмәткеһе буйынса бирелгән һүрәттәр аша телдең яҙма рәүештә һәм һөйләшеп аралашырға мөмкинлекте иҫбатлау. Ижади эш: тик яҙма телмәр менән генә хәбәрләшеү кәрәклегенә осраҡ (ситуация)уйлап әйтеү.
Фонетика. Блок: «Танышыу»	Телмәр өндәре. Башҡорт теленең һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәре, уларҙы рус теленең өндәре менән сағыштырыу. Башҡорт теленең үҙенсәлекле өндәре: һуҙынҡылар- [ә], [ө], [ү]; тартынҡылар - [ҡ], [ғ] [ҙ], [ҫ], [һ], [ң]. Һуҙынҡылар: ҡалын - [а], [у], [о], [ы], нәҙек - [ә], [ө], [ү], [э], [и].	2	Әңгәмә: "Беҙ башҡорт теленең өндәре тураһында нимә беләбеҙ?", алдан өйрәнелгән мәғлүмәттәрҙе нығытыу. Мини-проект: алфавиттан рус һәм башҡорт телендә бер үк яҙылған хәрефтәрҙе күсереп яҙыу. Улар нисек әйтеләләр, әйтеп ишеттереү (һүҙҙәр өлгөһөндә). Күнегеү: "Өндө әйт!" – тәүҙә уҡытыусы, аҙаҡ - алып барыусы бала, түңәрәктә торған уҡыусыларҙың береһенә ниндәйҙер өндө әйтә, уҡыусы уны асыҡлап

	Ҡаты һәм йомшаҡ тартынҡылар, уларҙың айырмаһы. Яңғырау һәм һаңғырау тартынҡылар, уларҙың айырмаһы. Тартынҡы өн [й’]. Рус теленән ингән шышылдаулы тартынҡылар: [ж], [ш], [ч’], [щ’]. Ике өндән торған *е, ю, я, ё* хәрефтәре. Һүҙҙә баҫым. Ижек. Һүҙҙә ижектәр һаны. Баҫымлы ижек. Һүҙҙе ижектәргә бүлеү (ябай осраҡтар, тартынҡылар йәнәш килмәгән һүҙҙәрҙә). Уҡыусыларҙың тиҫтерҙәрен сәләмләү формалары, таныш булған һәм таныш булмаған кешегә мөрәжәғәт итеү формалары.		әйтеп, яуап бирә (мәҫәлән: был ҡалын һуҙынҡы, был нәҙек һуҙынҡы; был яңғырау / һаңғырау тартынҡы һ.б.) Уйын: “Бирелгән өн менән һүҙ уйла!” Бергәләп эшләү: һүҙҙәрҙе уҡырға, рус теленә тәржемә итергә, нимәһе менән бер-береһенән айырылалар, һығымта яһап, аңлатырға: *баш, биш, таш, түш, теш, тел.* Өндәрҙе телдән сифаттары буйынса баһалау. Диалог: ”Һуҙынҡы һәм тартынҡы өндәрҙең сифаттарын телдән һөйләү. Бирелгән хәрефтәрҙән әйтелгән өндө табып, өнгә характеристика биреү. Күнегеүҙе әйтеп, аңлатып башҡарыу: һүҙҙәрҙә өндәр дөрөҫ бирелгәнме, ниндәй хата ебәрелгән – төҙәтеү.
Графика. Блок: «Минең мәктәбем»	Өн һәм хәреф, уларҙы айыра белеү. Яҙыуҙа тартынҡыларҙың ҡатылығын башҡорт һуҙынҡылары менән билдәләү: *а, о, у, ы.* Яҙыуҙа тартынҡыларҙың йомшаҡлығын башҡорт һуҙынҡылары *ә, ө, ү, э, и* менән билдәләү. *Е, ё, ю, я* хәрефтәренең функцияһы. Айырыу билдәләре : *ь* һәм *ъ*.	4	Һүҙҙең өн-хәреф моделен моделләштереү. Диалог: “Һүҙҙең өн һәм хәреф составын сағыштырыу”. Таблица менән эш: өс графанан торған таблицаны тултырыу – беренсе графала – һүҙҙең хәрефе менән өндәре бер үк һанда, икенсеһендә – өндәр һаны аҙ, өсөнсөһөндә – өндәр һаны хәреф һандарынан артыҡ. Күнегеү: “Тик ҡалын һүҙынҡылар булған һүҙҙәрҙе табырға!”

	В хәрефе, ике өндө аңлата: [в] и [w]: башҡорт һүҙҙәрендә ***ваҡыт*** [waҡыт, Вәли], рус теленән ингән һүҙҙәрҙә - [*в*]: *вагон, ваза*. Яҙғанда һәр саҡ ***Вв*** яҙыла. Хәреф булмаған билдәләр: һүҙҙәр араһында буш урын, һүҙҙәрҙе юлдан-юлға күсереү билдәһе. Башҡорт алфавиты: хәрефтәрҙең дөрөҫ әйтелеше, килеү тәртибе. Алфавитты һүҙҙәр исемлеген теҙеүҙә ҡулланыу. Темалар: Мәктәптә. Дәрестәр селтәре. Түңәрәк дәресендә. Китапханала.		“Тик нәҙек һүҙынҡылар булған һүҙҙәрҙе табырға!” Парлап эшләү: ”Һүҙҙә ижектәр һанын билдәләү, уларҙы юлдан юлға күсереү мөмкинлектәрен аңлатыу”. Айырыу билдәләре (*ь* һәм *ъ*), в хәрефенең һүҙҙә яҙылыуын аңлатыу. Уйын: “Кем һүҙ тураһында яҡшыраҡ һөйләр!” Уйын-ярыш: “Алфавитты ҡабатла!”. Бергәләп эшләү: һүҙҙәрҙе алфавит буйынса теҙеп яҙыу.
Орфоэпия (бөтә лексик темаларҙа өйрәнелә)	Әҙәби башҡорт теле нормаларына ярашлы һүҙҙәрҙе, һүҙбәйләнештәрҙе әйтә белеү (дәреслектә бирелгән һүҙҙәрҙе)	2	Дәреслектәге һүҙҙәрҙә баҫымды дөрөҫ ҡуйырға өйрәнеү. Дидактик уйын: “Рифма уйлап тап!” (орфоэпик һүҙлектән һүҙ алып, шуға рифма табыу). Был һүҙҙәр менән һөйләм төҙөү. Пралап эшләү: орфоэпик һүҙлектә бирелгән һүҙҙәрҙе баҫым ҡуйып уҡыу.
Лексика. Блок: «Мин һәм минең ғаиләм»	Һүҙ – телмәр берәмеге (танышыу). Һүҙ предметтың атамаһын, сифатын, эш-хәрәкәтен белдерә (танышыу).	4	Өйрәтеү диалогы: “Һүҙҙәр ниндәй һорауҙарға яуап була?” “Кем? Нимә? Һорауҙарына яуап биргән һүҙҙәрҙе

	Темалар: Өй. Ғаилә ағзалары һөнәре һәм шөғөлө. Беҙ нисек буш ваҡытты үткәрәбеҙ.		күҙәтеү. Бергәләп эшләү: “Кем? Нимә? Һорауҙарына яуап биргән һүҙҙәрҙе төркөмләү. Уларҙы руссанан башҡорт теленә һәм киреһенсә тәржемә итеү. Өйрәтеү диалогы: “Ниндәй? һорауына яуап биргән һүҙҙәрҙе күҙәтеү. Текстан “Ниндәй? һорауына яуап биргән һүҙҙәрҙе табып уҡыу һәм яҙыу (әйтеп, аңлатып). Дәреслектәге рус-башҡорт һүҙлеген ҡулланырға өйрәнеү. Мәғәнәләрен аңлатыу кәрәк булған һүҙҙәрҙе табып, һүҙлектән тикшереү. Парлашып эшләү: бирелгән һүҙҙәргә “Нимә эшләй?”, “Нимә эшләне?” һорауҙарын ҡуйырға өйрәнеү. Текстан бирелгән һорауҙар буйынса һүҙҙе табыу. Мәсәлән: “Кем?”, “Ниндәй?”, “Нимә эшләй?”. Мини-проект: дәреслектән “хәреф, һүҙ, өн, ижек, тартынҡы өн, һуҙынҡы өн” һүҙҙәренең тәржемәһен табырға, улар ниндәй өндән башланалар, әйтеп күрһәтеү.
Синтаксис.	Һөйләм – телмәр берәмеге (таныштырыу).	2	Һөйләм схемаһы менән эш: уны уҡый белеү, схемала

Блок: «Мин һәм минең дуҫтарым»	Һүҙ һәм һөйләм (айырмаһын һәм оҡшашлығын күҙәтеү). Темалар: Китап магазинында. Бүләк һайлау (дуҫыма, уҡытыусыға, ата-әсәләргә, яҡындарыма).		бирелгән мәғлүмәтте үҙгәртә белеү. Тыныш билдәләрен һаҡлап, схема буйынса һөйләм төҙөү. Бергәләп эшләү: бирелгән һүҙҙәрҙән, улар араһында бәйләнеш урынлаштырып, һөйләм төҙөү. Төҙөлөшө һәм мәғәнәһе боҙолған һөйләмде төҙәтеү. Бәләкәй күләмле текст һәм уның йөкмәткеһе буйынса эш: һүрәттәр аҫтына текстан тейешле өҙөктө һайлап яҙыу, йәки уҡыу. Һөйләмдәр теҙелеше боҙолған тексты төҙәтеп, күсереп яҙыу. Бергәләп эшләү: һорауҙар ярҙамында һөйләмдәге һүҙҙәр бәйләнешен тергеҙеү.
Орфография һәм пунктуация. Блок: «Минең республикам»	Дөрөҫ яҙыу ҡағиҙәләрен ҡулланыу: - һөйләмдә һүҙҙәрҙе айырым яҙыу; - һөйләмде, исемдәрҙе, хайуан ҡушаматтарын ҙур хәрефтән башлап яҙыу; - һүҙҙәрҙе ижектән ижеккә күсереү; - һөйләм аҙағында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү билдәһе Тексты күсереп яҙыу ҡағиҙәләрен дөрөҫ ҡулланыу. Тнмалар:	2	Наблюдение за словами, сходными по звучанию, но различными по написанию, установление причин возможной ошибки при записи этих слов. Комментированное выполнение задания: выявление места в слове, где можно допустить ошибку. Беседа, актуализирующая последовательность действий при списывании. Орфографический тренинг правильности и аккуратности списывания. Наблюдение за написанием в предложенных текстах

	Әсәйҙәр байрамы. Байрам өҫтәле артында.		собственных имён существительных, формулирование выводов, соотнесение сделанных выводов с формулировкой правила в учебнике. Упражнение: запись предложений, включающих собственные имена существительные. Творческое задание: придумать небольшой рассказ, включив в него определённое количество собственных имён существительных
Телмәр үҫтереү: Блок: «Мине уратып алған донъя»	Телмәр – кешеләр араһында һөйләшеү сараһы. Текст – телмәр берәмеге (таныштырыу). Аралашыу осраҡтары: маҡсаты, кем менән, ҡайҙа, ниндәй шарттарҙа. Телдән аралашыу (диалогты ролдәргә бүлеп уҡыу, видеороликтар ҡарау, видеояҙмалар тыңлау). Уҡыуҙа һәм өйҙә аралашыу ҡағиҙәләре (сәләмләшеү, хушлашыу, ғәфү үтенеү, рәхмәт әйтеү, үтенес менән мөрәжәғәт итеү). **Темалар:** Йәй етте. Беҙ нисек йәйҙе үткәрәбеҙ?	4	Төрлө аралашыу осраҡтары төшөрөлгән һүрәттәрҙе ҡарап (сәләмләшеү, хушлашыу, ғәфү үтенеү, рәхмәт әйтеү), уларҙы телдән тикшереп һәм кәрәкле һүҙҙәрҙе, фразаларҙы табып, әйтергә өйрәтеү. Терәк һүҙҙәр ҡулланып, һорауҙы әҙәпле рәүештә кире ҡағыу моделен үҙләштереү. Сәләмләшеү, хушлашыу, ғәфү үтенеү, рәхмәт әйтеү, үтенес менән мөрәжәғәт итеү осраҡтарын сәхнәләштереү. Ғәфү үтенеү буйынса телмәр ҡалыптарын үҙләштереү. Тейешле осраҡҡа тап килгән “тылсымлы һүҙҙәр”ҙе ҡуллана белергә күнектереү. Ижади эш: телмәр этикет ы һүҙҙәрен ҡулланып, аралашыуҙың төрлө төрҙәрен уйлап сығарыу, һөйләү һәм уйнап күрһәтеү. Төркөмдә эш: текста һүрәтләнгән ваҡиғаларҙа телмәр этикет ы ҡулланылғанмы, юҡмы - шуны билдәләргә өйрәтеү. Көлкөлө, юмористик әҫәрҙәрҙә геройҙарҙың телмәр

			этикеты ҡағиҙәләрен нисек үтәгәндәрен күҙәтеү. Диалогтарҙы ролдәргә бүлеп уҡыу.

Календарь тематик план

№	Тема	Сәғәт һаны	Үткәреү ваҡыты
1.	Башҡорт теле – беҙҙең туған тел.	1	6.09
2.	Тел – кешеләрҙең аралышыу сараһы.	1	7.09
3.	Башҡорт теле китабы менән танышыу	1	13.09
4.	Китап уҡырға, яҙырға өйрәтә.	1	14.09
5.	Исем, фамилия, атаһының исеме тураһында мәғлүмәт.	1	21.09
6.	Сәләмләү, танышыу, хушлашыу.	1	28.09
7.	Телефондан аралашыу.	1	05.10
8.	Уйын һәм уйынсыҡтар .	1	12.10
9.	Мәктәп.	1	19.10
10.	Класс.Һүҙҙе һөйләмдән айырыу.	1	21.10
11.	Класс.Һүҙҙе һөйләмдән айырыу.	1	24.10
12.	Уҡыу кәрәк-яраҡтары.	1	8.11
13.	Уҡытыусы һәм уҡыусылар.	1	9.11
14.	Класта дежур булыу.	1	15.11
15.	Тәнәфес.Физзарядка.	1	16.11
16.	Тиҙәйткестәр ятлайбыҙ. Телмәр өндәре.	1	22.11
17.	Телмәр өндәре. Уйындар уйнайбыҙ.	1	23.11
18.	Һуҙынҡылар (ҡалын һәм нәҙек) һәм тартынҡылар (яңғырау һәм һаңғырау) тураһында тәүге төшөнсәләр Беҙҙең ғаилә.	1	25.11
19.	Үҙенсәлекле һуҙынҡы өндәр [о], [ы], [э], [ө] һәм уларҙың хәрефтәре. Ғаиләлә беҙ нисәү?	1	29.11
20.	Үҙенсәлекле һуҙынҡы өндәр [о], [ы], [э], [ө], [ү], [ә] һәм уларҙың хәрефтәре. Ата-әсәйҙәр шөғөлө.	1	30.11

21.	Ололарға өй эштәрендә ярҙамлашыу.Тартынҡылар [ҡ], [ғ], [һ], [ҙ], [ç], [ң], уларҙың хәрефтәре.	1	6.12
22.	Ашау: иртәнге аш, төшкө аш, киске аш.Тартынҡылар [ҡ], [ғ], [һ], [ҙ], [ç], [ң], уларҙың хәрефтәре.	1	7.12
23.	Ваҡыт: көн һәм төн. Тартынҡылар [ҡ], [ғ], [һ], [ҙ], [ç], [ң], уларҙың хәрефтәре.	1	13.12
24.	Һүҙҙең әйтелешенең һәм уның мәғәнәһенең берлеге. Сәғәт һәм минуттар.	1	14.12
25.	Аҙна көндәре . Бер йәки бер нисә өндә айырмаһы булған һүҙҙәрҙе сағыштырыу	1	20.12
26.	Беҙҙең байрамдар. Һүҙгә өн анализы, өн моделдәре менән эш: һүҙҙең өн моделен төҙөү; ошо моделгә яңы һүҙҙәр табыу	1	21.12
27.	Беҙҙең байрамдар: минең тыуған көн. Ижек – һүҙҙең төп әйтелеш берәмеге. Һүҙҙәрҙә ижектәр һаны. Баçымлы ижек.	1	27.12
28.	Һуҙынҡы өндәрҙе тартынҡы өндәрҙән, ҡалын һуҙынҡыларҙы [а], [у], [о], [ы], нәҙек һуҙынҡыларҙан[ә], [ү], [ө], [э], [и], яңғырау тартынҡыларҙы һаңғырау тартынҡыларҙан, ҡатыларын йомшаҡтарынан айырыу	1	28.12
29.	Кейем магазинында. Өндө хәрефтән айырыу: хәреф өндө белдергән билдә.	1	
30.	Аҙыҡ-түлек магазинында. Өндө хәрефтән айырыу: хәреф өндө белдергән билдә.	1	
31.	Минең бесәйем . *Е, ё, ю, я* хәрефтәренең функцияһы.	1	
32.	***В*** хәрефе һәм өнө: [в] и [w]. Минең этем.	1	
33.	Минең яратҡан сәскәм. Өндө хәрефтән айырыу: хәреф өндө белдергән билдә.	1	
34.	Баҡсала гөлләмә йыябыҙ. Өндө хәрефтән айырыу: хәреф өндө белдергән билдә.	1	

35.	Беҙҙең уйындар. Өндө хәрефтән айырыу: хәреф өндө белдергән билдә.		
36.	Кинотеатрға барабыҙ. Өндө хәрефтән айырыу: хәреф өндө белдергән билдә.		
37.	Нимә ул Тыуған ил? Һуҙынҡы өндәр.	1	
38.	Беҙ ҡайҙа йәшәйбеҙ? Ижек.	1	
39.	Беҙҙең ҡала нисек атала? Асыҡ ижектәр.	1	
40.	Беҙҙең ауыл нисек атала? Тыныш билдәләре.	1	
41.	Өләсәйгә ҡунаҡҡа. Тауыш интонацияһы.	1	
42.	Башҡорт аш-һыуҙары: бишбармаҡ, бәлеш, ҡыҫтыбай, ҡоймаҡ, сәк-сәк.	1	
43.	Беҙҙең байрамда: Яңы йыл шыршыһына әҙерләнәбеҙ.	1	
44.	Һүҙ, һүҙбәйләнештәр, һөйләмдәр. Бүләк һайлау	1	
45.	Беҙҙең баҡса: түтәлдәрҙә нимә үҫә?	1	
46.	Емеш-еләктең бай урожайы. Һүҙ һәм һөйләм	1	
47.	Минең яратҡан еләктәр. Һүҙ һәм һөйләм	1	
48.	Картуф ҡаҙабыҙ. Һүҙ һәм һөйләм	1	
49.	Йәшелсәләрҙе йыябыҙ. Предметтың атамаһын, белдергән һүҙҙәр.	1	
50.	Әсәйҙәр байрамы. Һүҙ һәм һөйләм		
51.	Байрам өҫтәле артында. Предметтың сифатын белдергән һүҙҙәр.		
52.	Тыуған тәбиғәт: урманда ниндәй ағастар үҫә? Предметтың эш-хәрәкәтен белдергән һүҙҙәр.		
53.	Беҙҙең яҡтың ҡыр хайуандары: ҡуян, төлкө, бүре, айыу, мышы. Һүҙ предметтың атамаһын, сифатын, эш-		

	хәрәкәтен белдергән һүҙҙәр.		
54.	Йорт хайуандары: һыйыр, һарыҡ, кәзә, ат, эт, бесәй. Һүҙ һәм һөйләм		
55.	Йорт ҡоштары: тауыҡ, әтәс, ҡаҙ, өйрәк,күркә. Һүҙ һәм һөйләм		
56.	Беҙ уларҙы нисек тәрбиәләйбеҙ? Һүҙ һәм һөйләм		
57.	Башҡорт теленең баш һәм бәләкәй хәрефтәрен яҙыу		
58.	Әйтелеше һәм яҙылышы бер булған һөйләмдәрҙе һәм һүҙҙәрҙе әйтең буйынса яҙыу.		
59.	Күсереп яҙыу ҡағиҙәләре һәм алгоритмы.		
60.	Юлдан-юлға күсереү .		
61.	Һөйләмде, исемдәрҙе, хайуан ҡушаматтарын ҙур хәрефтән башлап яҙыу.		
62.	һөйләм аҙағында тыныш билдәләре: нөктә, һорау һәм өндәү билдәһе		
63.	Китап магазинында.		
64.	Һүҙ һәм һөйләм		
65.	Текст – телмәр берәмеге. Йәй етте.		
66.	Телмәр – кешеләр араһында һөйләшеү сараһы. Беҙ нисек йәйҙе үткәрәбеҙ?		

Ҡушымта:

Учебно-методическое и информационно-ресурсное обеспечение

Учебно-методическая и художественная литература

1. Агишева Р. Л. Фольклор и литература Башкортостана: учебная хрестоматия для детей дошкольного и младшего школьного возраста / Р. Л. Агишева. – Уфа: Китап, 2011. – 175 с.

2. Антология детской литературы (на башкирском языке). – Уфа: Башкирское книжное издательство, 1986. Кн. 2. – Уфа: Башк. кн. изд-во, 1987. – 319 с.

3. Башкирское народное творчество: Том 5. Исторический эпос (на башкирском языке). – Уфа: Китап, 2000. – 392 с.

4. Башкортостан: Краткая энциклопедия (на башкирском языке). – Уфа: Башкирская энциклопедия, 1997. – 672 с.

5. Вахитова Р. К. Самоучитель башкирского языка: учебное пособие. / Р. К. Вахитова, Ф. С. Искужина, Г. Д. Ибрагимов, Э. Ф. Рахимова, Р. Т. Фазлытдинов. – Уфа: Гилем, 2009. – 159 с.

6. Галлямов А. А. Алифба: учебник для башкирских школ / – 14-ое изд. – Уфа: Китап, 2010. – 144 с.

7. Кучеров Е. В. Природа Башкортостана: (Времена года): Кн. для чтения в 3–4-х кл. / Е. В. Кучеров; Рис. авт. – Уфа: Китап, 1994. – 126 с.

8. Кучеров Е. В. Животный мир Башкортостана. / Е. В. Кучеров. 2-е изд. перераб. и доп. – Уфа: Китап, 1994. – 126 с.

9. Муртазина Ф. Ф. Башкирский язык: учебное пособие для 1 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / Ф. Ф. Муртазина, З. Г. Нафикова. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 176 с.

10. Муртазина Ф. Ф. Башкирский язык: учебное пособие для 2 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на

башкирском языке) / Ф. Ф. Муртазина, З. Г. Нафикова. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 216 с.

11. Нафикова З. Г. Башкирский язык: учебное пособие для 3 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / З. Г. Нафикова, Ф. Ф. Муртазина. 2-е издание – Уфа: Китап, 2017. – 160 с.

12. Нафикова З. Г. Башкирский язык: учебное пособие для 4 класса для изучения родного (башкирского) языка и литературы в общеобразовательных организациях с русским языком обучения (на башкирском языке) / З. Г. Нафикова, Ф. Ф. Муртазина. – 2-е издание. – Уфа: Китап, 2017. – 176 с.

13. Нафикова З. Г. Волшебные звуки: методическое пособие: (на башкирском языке) / З. Г. Нафикова, Ф. Г. Азнабаева. – Уфа: Китап, 2010. – 136 с.

14. Нафикова З. Г. Шатлык: программа и конспекты занятий для обучения башкирской разговорной речи детей старшего дошкольного возраста / З. Г. Нафикова. – Уфа: Китап, 2021. – 80 с.

15. Радуга: учебное издание: хрестоматия для детских садов: 2 книга / Сост. Ф. Ш. Ягафарова, М. Б. Юлмухаметов (на башкирском языке). – Уфа: Китап, 1995. – 216 с.

16. Салимов Н. А. Не захотелось куклой стать: Стихи: [Для детей] (на башкирском языке) / Нияз Салимов. – Уфа: Башк. кн. изд-во, 1992. – 46 с.

17. Тулумбаев Х. А. Волшебный подарок: книга для внеклассного чтения в 1 классе русскоязычных школ (на башкирском языке). / Х. А. Тулумбаев, М. С. Давлетшина, Р. А. Абуталипова. – Уфа: Башкирское книжное издательство «Китап», 1995. – 248 с.

18. Урал батыр: Башкирский народный эпос (на башкирском языке). / Проект, вступ. ст., подготовка текстов Ф. Надршиной. – 2-е изд., стер. – Уфа: Информреклама, 2005. – 468 с.

19. Усманова М. Г. Башкирский язык: теория, 5–9. / М. Г. Усманова, Ф. Ф. Абдуллина. – Уфа: Китап, 2006. –128 с.

20. Усманова М. Г. Грамматика башкирского языка для изучающих язык как государственный / М. Г. Усманова. – Уфа: Китап, 2006. – 128 с.

21. Хисамитдинова Ф. Г. Башкирский язык для малышей (на башкирском языке) / Ф. Г. Хисамитдинова. – Уфа: Башкирская энциклопедия, 2002. – 120 с.

Словари

22. Русско-башкирский, башкирско-русский словарь / Сост. Ф. Г. Хисамитдинова, Р. Т. Муратова. — Уфа: «Маленький гений Башкортостана», Учебно-методический центр «Эдвис», 2014. — 192 с.

23. Русско-башкирский и башкирско-русский переводчик слов и текста онлайн / URL: http://bash-perevod.ru/ (дата обращения: 30.06.2022).

24. Саяхова Л. Г. и др. Русско-башкирский учебный словарь / Л. Г. Саяхова, З. Г. Ураксин, Ф. Ф. Асадуллина, З. Г. Сахипова / Под ред. Л. Г. Саяховой и З. Г. Ураксина. – Уфа: Китап, 2001. – 336 с.

25. Толковый словарь башкирского языка (для школьников начальных классов) / Сост.: Н. Ф. Суфьянова, З. А. Сиразитдинов, З. Г. Ураҡсин. – Уфа: Китап, 2011. – 336 с.

Информационные ресурсы

26. Башкирский язык для 1 класса. Учебное пособие. Муртазина Ф. Ф. и др. (дата обращения: 05.07.2022).

27. Башкирский язык для 2 класса. Учебное пособие. Муртазина Ф. Ф. и др. (дата обращения: 05.07.2022).

28. Башкирский язык для 3 класса. Учебное пособие. Нафикова З. Г. и др. (дата обращения: 05.07.2022).

29. Башкирский язык для 4 класса. Учебное пособие. Нафикова З. Г. и др. (дата обращения: 05.07.2022).

30. Восемь приложений, помогающих изучить башкирский язык // URL: https: //addnrb.ru/novosti/7-prilozhenij-pomogajushhih-izuchat-bashkirskij-yazyk/ (дата обращения: 05.07.2022).

31. Кусимова Т. В мире имён. Словарь башкирских имён [PDF] (дата обращения: 05.07.2022).

32. Мультфильмы, обучающее видео, приложения и игры на башкирском языке // URL: https://balalar.org/ (дата обращения: 05.07.2022).

33. Надршина Ф. А. Башкирские народные песни, песни-предания // URL: https://vk.com/wall-45254497_2121 [PDF] (дата обращения: 05.07.2022).

34. Онлайн-уроки башкирского языка // URL: https://basic.bashlang.ru/course.php (дата обращения: 05.07.2022).

35. Хисамитдинова Ф. Г. Башкирский язык за 25 уроков / Ф. Г. Хисамитдинова, Р. А. Ахмедьянов, И. Р. Ахмедьянова: Серия «Учебная литература» / Электронное издание ДИНИЛ «Интеллектуальный полигон». – Екатеринбург, 2011 // URL: 0391996_696AE_hisamitdinova_f_g_bashkirskiy_yaz. (дата обращения: 05.07.2022).

36. Хисамитдинова Ф. Г. Интенсивный курс изучения башкирского языка // URL: Intensivny_kurs_bashkirskogo_yazyka.pdf (дата обращения: 05.07.2022).

37. Электронный учебник башкирского языка для русскоязычных школ // URL: http://tel.bashqort.com/files/doc_download/3-----5-11- (дата обращения: 05.07.2022).